Seyyid Ahmed Hüsâmeddin külliyatından : 1

EDVÂR-I ÂLEM
den
PARÇALAR

Kâzım Öztürk

İSTANBUL
1953

Seyyid Ahmed Hüsâmeddin külliyatından : 1

EDVÂR-I ÂLEM
den
PARÇALAR

Kâzım Öztürk

İSTANBUL
1953

Seyyid Ahmed Hüsâmeddin Hazretlerinin
eserlerinden iktibas edilmiştir.

BÜRHANEDDİN ERENLER MATBAASI

EDVÂR-I ÂLEM

den

PARÇALAR

ÖNSÖZ

«Edvâr-ı Âlem'den parçalar» ismi altında neşrettiğim bu kitap, asrımızın büyük âlimlerinden Seyyid Ahmed Hüsâmeddin hazretlerinin (1313-1897) senesinde (Trablusgarb) de yazdıkları «Edvâr-ı Âlem Maaz-ı Cismânî» namındaki eserin «El Mirsâd» mecmuasında çıkan kısımlarından iktibas edilmiştir.

(Muavvizeteyn) sûrelerinin te'vil suretiyle mânâlarını ihtiva eden bu büyük eserin aslı (1334-1915) senesinde vukua gelen Fatih yangınında, müşârünileyhin yüzden fazla olan diğer eserleri meyanında, yanmış bulunmaktadır.

Hâlen, yarım asırdan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, kıymetinden hiç bir şey kaybetmemiş bulunan bu mühim eseri, mümkün olduğu kadar aslına sâdık kalarak, yaşayan lisanımızla tabı' ve meraklılarının istifadesine arz etmeği ve bu vesile ile Ahmed Hüsâmeddin hazretlerinin hâl tercemelerini okuyucularıma hulâsaten bildirmeği vazife addettim.

*
* *

Seyyid-i müşârünileyh hazretleri (H. 1264 -

1848) senesinin Zemherire tesâdüf eden Rebiülevvel ayının üçüncü haftası Dağıstan'ın Rükâl şehrinde dünyaya gelmişlerdir. Pederleri (Seyyid Mehmed Said-i Rükâlî) hazretleri ve valideleri (Şerife bint-i Abdullah) dır. İsm-i şerifleri (Ahmed) künyeleri (Eb-ül Haydar) lakabları (Sefer Hüsâmeddin, Tevfik, Hamdi ve Abdülgafûr) olup mühr-ü siyâdetleri (Ni'm-er - Refik Ahmed Tevfik) dir. Tecelli eden esmâ-i ilâhiyeden (Gafûr) ism-i şerifine mazhar olmuşlardır.

Pederi Said-i Rükâlî hazretleri Rus hükûmet ve idâresini kabul etmediğinden oğlu Hüsâmeddin hazretleri ile birlikte (1277-1861) senesinde Kafkasya'dan (Puti) yoliyle İstanbul'a hicret etmişlerdir.

Zamanın sadrâzamı Âlî paşa, sâdât olmaları hasebiyle, maaş ve arazi vermek istemiş ise de Said-i Rükâlî hazretleri bu teklifi kabul etmeyerek oğlu ile birlikte hac maksadiyle Mekke-i Mükerreme'ye gitmişlerdir. Pederlerinin vefatı üzerine yalnız kalan Hüsâmeddin hazretleri yaya olarak Medine-i Münevvere'ye gitmişler; orada hâlini kimseye arz etmeden münzeviyâne bir hayat sürerek Hazret-i peygamberin ruhaniyetinden feyz almışlardır. Bilâhare mânevî bir emir ile Medine-i Münevvere'den ayrılarak Yanbuk da kaymakam bulunan Halil paşanın delâleti ile İzmir'e çıkmışlar, pederlerinin vasiyeti üzre De-

nizli'de Şeyh Hacı Hasan Feyzi efendi ile buluştuktan sonra (1286-1870) Uluburlu'da pederlerinin dostu Şeyh Hacı Mustafa efendinin nezdine giderek zaman-ı mev'ûdun hulûlüne kadar tedris-i ulûm ile iştigal buyurmuşlardır. Burada bulundukları müddet zarfında ilmî ve fennî bir çok eserler vücûda getirmişlerdir. Hacı Mustafa efendi, Hüsâmeddin hazretlerinin ilim ve fazlını ve siyâdetini bildiğinden baldızını vererek akrabalık şerefini kazanmıştır.

(1300-1884) tarihinde cedd-i âlâları hazret-i Resûlullah S. A. den telâkki buyurdukları bir emr-i mânevî üzerine Ankara vilâyetine bağlı Sivrihisar kazasına giderek orada halkı hak ve hakikat yolunda irşad ve Kur'ânın mânâsını açıklayarak öğretmek lütfunda bulunmuşlardır. Kısa bir zamanda memleketin bütün münevverleri müşârünileyhin etrafını alarak, hazret-i Resûlullahtan gelip kendilerinden akseden feyz ve bilgileri almağa cehd ve gayret etmişlerdir.

Kur'ân-ı kerimden ahz ve iktibas ettikleri bu günkü ilim ve fen ile dinin hakikatlerini ve insanların maddî ve mânevî terakki ve tekâmül yollarını halka tebliğ ve irşad buyurdukları sırada etrafa şayi olan ilmî şöhretleri bâzı garaz sahibi kimselerin nefislerini tahrike vesile olduğu cihetle, sırf islâmiyetin yükselmesine vücûdunu hasreden bu muhterem seyyidi saraya başka tür-

lü jurnal etmişlerdir. Müvesvis ve evhamlı padişah Abdülhamid keyfiyetin Ankara valisi Âbidin paşadan sorulmasını irade etmiştir. Âbidin paşa da seyyid-i müşârünileyhe Ankara'yı teşrifleri ricasında bulunmuştur.

Hüsâmeddin hazretleri, iki sene kadar Ankara'da kaldıktan sonra İstanbul'a ve bir müddet sonra da (1305-1889) tarihinde Bursa'ya giderek, burada kalmayı tercih etmişler ve Maksem civarında bir medrese, bir mescit ve bir de ev inşa ettirerek, ilim tedris ve talimi ile meşgul olmuşlardır. Memleketin nadiren yetiştirdiği Hacı Kara Yusuf, Dağıstânî Hacı Mustafa, İçelli Mustafa ve Bagavî zade Hacı Sadık efendiler gibi bir çok kıymetli âlimler sohbetlerine devamla zâhirî ilimlerini mânevî feyizle tamamlamışlardır.

Bir takım cahiller ve garaz sahibi kimseler seyyid-i kerimi burada da rahat bırakmayarak saraya jurnal etmişlerdir. Abdülhamid, maaşlarına 250 kuruş ilâvesiyle Trablusgarb'de ikametlerini irade etmiş, o zaman Bursa valisi bulunan Münir paşa Hüsâmeddin hazretlerine bu iradeyi bizzat tebliğ etmiştir. Bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra da müşârünileyh Canik vapuru ile Trablusgarb'e hareket etmişlerdir. (1313-1897)

Trablusgarb'de bulundukları onbir sene zarfında bir çok âsar vücûda getirmişlerdir. Ezcümle «Tefsir-i kebir» ile «Müşahhasât-ı süver-i kur'-

âniye» namındaki değerli eserler burada yazılmaya başlanmıştır.

Trablusgarb'de, başta Müşir Recep paşa olmak üzere, askerî ve sivil erkân muntazaman sohbetleriyle müşerref olmuşlardır. Bu arada, bilhassa, Fransız konsolosu sık sık ziyaretlerine gelerek kendilerinden ilim tahsil etmiş ve Recep paşaya (Bizim memleketimizde olsa bu zâtın altından heykelini dikerdik. Sizin nasıl bir hükûmetiniz var ki ilim ve fazlından istifâdeyi düşünmeyerek kendilerini buraya nefyetmiş.) diyerek hayret ve teessüflerini gizliyememiştir.

Hürriyetin ilânından sonra Trablusgarb'den Recep paşa ile birlikte İstanbul'a gelerek yirmi gün kadar kaldıktan sonra Bursa'ya azimet buyurmuşlardır. (1324-1908)

Bir buçuk sene kadar Bursa'da kaldıktan sonra İstanbul'a avdetle Topkapı caddesinde Çapa civarında sabık Konya valisi Ârifî paşanın konağını satın alarak (1334-1918) tarihine kadar burada ikamet buyurmuşlardır. Bu müddet zarfında, Sivrihisar'da bulundukları zaman yazmış oldukları, «Hakayık-üt-tecrid fi Menâzil-üt-tevhid» namındaki eser ile « Müşahhasât-ı süver-i Kur'aniye » den bazıları tab olunmuştur.

(1331-1915) tarihinde Sivrihisar'daki dostlarının rica ve istirhamları üzerine oraya giderek iki sene kadar ikamet ettikten sonra tekrar İstanbul'a avdet etmişlerdir.

(1334-1918) tarihinde İzmir'e giderek yirmi gün kadar kalmışlar, avdetlerinin üçüncü günü vukua gelen Fatih yangınında yirmi odadan ibaret hane ve müştemilâtı kâmilen yandığı gibi Seyyid-i müşârünileyhin kendi el yazısı ile tahrir buyurdukları âsar ve müellefattan yüz ciltten fazlası her tarafı kaplayan yangın ateşinden kurtarılamayarak kül olmuştur. Ancak, kerimeleri seyyide Fâtımatüzzehra tarafından yangından iki gün evvel bir sandık içine konulan «Müşahhasât-ı süver-i Kur'âniye» ile diğer bazı kitaplar ve risaleler kurtarılmıştır.

Yangından on beş gün sonra Bursa'daki hanelerine giderek bir buçuk sene kadar burada kalmış, bilâhare Balıkesir'e azimetle iki ay kadar ikamet eylemişler ve her gün ziyaretlerine gelen yüzlerce muhibbine sûre-i (Fâtiha) dan başlayarak (Fil) sûresine kadar olan süver-i kur'âniyenin müşahhasât-ı celilesini tefsir ve takrir buyurmuşlardır. Balıkesir'den Bandırma'ya gelerek burada da iki ay kaldıktan sonra (1337-1921) Şubatında İstanbul'u teşrif buyurmuşlardır.

Bu tarihten sonra Cerrahpaşa hastahanesi civarında bir ev satın alarak İstanbul'da ikameti ihtiyar etmişlerdir.

Memleketimizde arapcaya vâkıf kimselerin günden güne eksilmekte olduğunu dikkate alarak halkın maddî ve mânevî ihtiyaçlarını vası-

tasız tatmin edebilmesi için Kur'ânı kerimin nihayetsiz olan mânâsını burada yeniden takrire başlamışlardır. (AMME), (TEBÂREKE) cüz-ü şerifleri ile (KEHİF) ve (İSRÂ) sûreleri Türkçe olarak basılmış, ayrıca bu tefsir-i şeriften her cüzün havi olduğu huruf ve kelimât-ı müteşâbihat ve nükte ve rumûzâta ait (Vecize-tül-hurûf alâ manâtık-ıs-süver) namındaki külliyatdan (AMME) cüzüne ait olan (Esrâr-ı Ceberût-ül Âlâ) namındaki eser de yazılarak basılmıştır. Bunlardan başka, evvelce (Semerat-üt-tubâ min ağsân-ı âl-i abâ) namındaki arapca eser (Mevâlid-i Ehl-i Beyt) ismi altında Türkçeye çevrilerek (Makasid-i Sâlikin) ve (Zübde-tül Meratib) namındaki eserlerle birlikte tab edilmiştir.

Bütün hayat ve mesailerini hakayık-ı dinîyeyi talim ve halkı irşad ve tenvire hasreden ve insaniyetin yükselmesine çalşan bu seyyid-i muhterem 11. Nisan. 1341 - 1925 tarihinde 1343 Ramazanının 18 ine tesadüf eden Cumartesi günü öğle vakti intikal-i dâr-ı beka eylemişlerdir.

Seyyid-i muhteremin hal tercemeleri yukarıda kısaca dercedilmiştir. Hayatları, tedkik ve tetebbüe lâyık, bıraktıkları eserle ise, bugün İslâm âleminde misli meydana getirilemeyecek derecede, yüksek bir ilmî kıymeti haizdir.

Ömürlerini; mübarek cedleri hazret-i Resûlullahın ümmete tebliğ buyurduğu Kur'ân-ı azîmde

gizli olan mânâ ve hakikatleri, fen ve sanayii halka izaha ve anlatmaya vakfeden bu seyyid, tefsir ve müşahhasât ile, çeşitli ilmî ve fennî yüzlerce cilt eser yazmışlardır. İslâmların ilmen ve ahlâkan salâh ve saadetlerine sebep olacak dinî ve içtimaî hususatı, hayat mücadelesinde terakki ve tekâmül yollarını göstererek medeniyet ve insaniyeti şerh ve tefsir buyurmuşlardır.

Eserlerinde Astronomi, Jeoloji, Biyoloji, Tabâbet ve diğer ilim ve fenlere dair mevzularda henüz keşfedilmemiş ve malûm olmayan bir çok noktalara tesadüf edilir. Bütün bu değerli eserlerinin yegâne me'hazi Kur'ân-ı azîm-üş-şandır. Bu eserleri tedkik ve mütalea edenler (râtıb ve yâbis) her şeyi muhit olan Allahın kitabının, insanlara dünya ve ahrette saadet ve selâmetlerini tekeffül eden ne büyük ilâhi bir lütuf olduğuna kanaat hasıl ederler.

Kendisiyle görüşmek şerefini kazananlar, ruhî bir inşirah içersinde saatlerce huzurundan ayrılmak istemezlerdi. Tefrik etmeksizin, herkese lütuf ve mülâyemetle muamele buyururlar, fukarayı doyurmağı severlerdi. Fakir veya zengin herkese aynı tarzda hitap ederek hatırlarını sorarlar, refah ve saadetlerine dua buyururlardı.

Konuşmalarını dâimâ Kur'ân-ı azîm-üş-şanın sûre ve âyetlerinin izah ve tefsirine hasr buyururlar ve lüzum olmadıkça dünya işlerinden bah-

setmezlerdi. Kurtuluş ve yükselmemiz imkânlarının ancak elimizdeki kur'ân-ı azîm-üş-şanda olduğunu ifade ve beyan buyurarak, mânâlarını zamanın ihtiyacına göre şerh ve tafsil eyleyerek, bu mukaddes kitabın ne büyük bir ilâhî mucize olduğunu, şümul ve ihâtasını beliğ ve açık bir dil ile izah buyururlardı. Her bahsi etrafiyle tahlil ve izah ederek itiraz ve tereddüdü mucip hiç bir karanlık nokta bırakmadıkları için dinleyenlerde tam bir inanış ve itminân hasıl ederlerdi.

*
* *

Hüsâmeddin hazretleri bütün hayatlarını Türk milletinin tahsil seviyesini yükselterek cehaletten ve bilhassa taassuptan kurtulmasına hasretmişlerdir. Bu keyfiyet eserlerinde aşikâr olarak görülmektedir. Bundan yarım asır evvel (yer yüzünde mevcudiyetimizi isbat edemezsek mülk ve milletimiz hüsrandadır.) buyurmuşlardır.

Derin ve çok uzak görüşlü olan mübarek seyyid, İstiklâl harbi yıllarında millî harekâtın her safhasını yakinen takip etmişlerdir.

(1338-1922) tarihinde Atatürk'e yazdıkları bir mektupta «Uzun bir zamandan beri milletin felâketiyle, salâh ve felâhiyle uğraşıyorsunuz. Metanet gösteriniz.» Sözlerinden sonra muzafferiyetin yakın olduğunu tebşir buyurmuşlardır.

Atatürk'e karşı duydukları büyük itimat ve muhabbeti de şu sözlerle ifade etmişlerdir.

«Çi gam divâr-ı ümmet râ ki bâşed çün tü püştibân»
«Çi bâk ez mevc-i bahrân râ ki bâşed Nuh keştibân.»

Bu beyti kendileri şu şekilde tefsir buyurmuşlardır:

«Sizin gibi âli bir kumandan sefine-i ehl-i beyt muhabbeti mıntakasına dahil olunca emvac-ı mesaipten ne zahmet çeker.»

Yeşilköy: 1 Mart 1953
Kâzım Öztürk

Mukaddeme

" Edvâr-ı Âlem Maaz-ı Cismânî " namındaki eser için müellifi tarafından yazılan aşağıdaki mukaddeme, kitabımıza bir başlangıç olmak üzere buraya aynen ve teberrüken dercedilmiştir.

Hâlik-ı lemyezel hazretlerine hamd-ü sipâs ve şükr-ü bî kıyâs ederiz ki avâlim-i kevn-ü fesadı kudret-i fatıra-i samadaniyesiyle halk ve icâd buyurup hakayık-ı eşyâyı vahdaniyet-i kibriyâpenahîsine mir'ât-ı ibret ve basiret ittihaz eylemiştir.

Salevât-ı kâfiye ve teslimât-ı vâfiye ol sebeb-i hilkat-i âlemîn olan fahr-ül-mürselîn sallallâhü taâlâ aleyh-i ve sellem efendimiz hazretlerine sezâvâr-ı arz-ü ithafdır ki mahbûb-u hass-ı rabb-i zül-izze olmak ile zât-ı akdes sıfât-ı nübüvvetlerinin meâli-i mukaddese-i risâletpenâhileri merâtib-i ikan-ı beşerden müteâlidir.

Âl ve ashâb-ı zevil ihtiramlarının kadr-i istisna ve şeref-i müstesnaları tarziye ve tekrimât-ı mü'minin ile bir kat daha ârâyişpezir-i mevki-i ibcâl ve ifdaldir.

Furkan-ı mübîn ki câmi-i ulûm-u evvelîn ve âhirîndir. Her bir nokta ve harfi lâyuad ve lâyuhsâ hakayık-ı ilmiye ve serâir-i kevniyeye masdar-ı zuhûr ve tecelli olmuştur. İbârât-ı lafziyesini kıraat ve imlâ nasıl bir takım malûmat-ı evveliyeye muhtaç ise şâhid-i maâni ve ledünniyatını idrâk ve müşâhede dahi bu babdaki maârif-i mahsusanın nüket ve hafâyâsına ilim ve vukuf peyda etmeğe mütevakkıftır. Buna binaendir ki (Men fesserel kur'âne bire'yihi fekad kefer) buyurulmuştur. Hod be hod kur'ân-ı kerimi tefsire kıyâm eden kimse nikab-ı elfâz ve kelâm ile hakayık-ı kur'âniyeyi setir ve maâni-i şerifesinin derk ve tefehhümünü işkâl etmiş olur. Çünki vücûda getirdiği eser tehecci-i kur'ân ilm-i mahsus ve mübecceline adem-i terafukundan dolayı âdeta terceme-i lafziye hükmünde kalır. Halbuki elfâz-ı kur'âniyenin müradif ve müşabihini idrâk ederek edilen nakil ve terceme ile şerâit-i lâzimesini istihzar ve telâkki ile bir ilm-i yakîn hâsıl ettikten sonra yazılacak tefsir ve verilen mânânın başka başka olması icabeder. Bu yolda müdevven ve erbabına mahsus bir ilim olup asr-ı saâdettenberi ehli meyanında tedavül edegelmektedir.

Şu mukaddimatı arzdan maksad tefsir-i kur'ân-ı kerim gibi bir emr-i azîmin meksûbâta tevakkuf eden cihet-i ilmiyesinin böyle bir esas-ı

mesûn-ül indirâsa müstenit olduğunu ve asıl (Verrâsihûne fil'ilmi) - mertebe-i bülend ve pür mealisinin cehd-ü amel ile beraber mevhûbât-ı ilâhiyeye menût bulunduğunu der hatır ettirmekten ibarettir.

Kur'ân-ı azîm-üş-şânın maâni-i lafziyesi mir'-ât-ı istidatta zuhûr eden bir lem'a ve bir akistir ki cemî-i efkârı muhittir. Şemsin tulûiyle eşyânın vücûd ve suret gösterdiği gibi levh-i istidattan mün'akis olan cereyan dahi elfaz ve savttan teâküs eder. Bunun için tercemelere kur'ân denilmez. Belki müellifine nisbetle kendisine mahsus bir tefsir denilebilir.

Kur'ân tamamiyle terceme edilemez. Yalnız tercemesine kıyâm ve bu babda dikkat ve ihtimam edenler kendi ilim ve istidatları nisbetinde envâr-ı mukaddese-i kur'ândan iktibâs ettikleri efkâr ve mâlûmatı ifade ve beyan edebilir ki bu da deryadan bir katre, şemsden bir zerre mesabesinde kalır. Vâkıa lisan gibi şânı yalnız nâtıkiyyete âlet olmaktan ibâret bir mizâb-ı sagirden maddeten mahsûs ve mer'i eşyâdan mâdâ gayri mahsûs ve gayri mer'i mevcûdâtı bile ihata eden böyle âlemi muhit bir derya-yı-azîmin cereyan ettirilmesi haric-i imkândır. (Vallâhü min verâihim muhit belhüve kur'ânün mecid)

Kur'ân-ı mecidin ihtiva ettiği havass-ı eşyâya ilim peyda ederek bütün bunları bir lafz ile

tefhim ve tibyan muhaldir. Bu hâl güneşin âlemi şaşaadâr eden tekmil şuâını mecmû-u sukûp ve manâfizi sedd-ü bend ederek yalnız bir menfez bırakmakla sırf ona maksûr ve münhasır addetmek gibi bedahete karşı son derecede sarih bir azv-ü bühtandır.

Zamanımızda ulûm-u dinîyenin mebnasını tezelzüle uğratan bir takım itikadât-ı sehifenin maatteessüf meydan alarak revaç bulmakta olduğunu dilhûn ve müteessir bir nazar ile görmekte ve şu hâlin başlıca esbabının halkımızın itikad ve amel hususundaki kevve-i namiyelerini ciddi surette inkişaf ettirmemekten ibaret zan eylemekte idim. Bu babdaki tetkik ve tetebbüâtım zannımı kanâat derecesine getirdi. Mahza envâr-ı islâmiyeyi şaşaapâş-ı âfak edecek ulviyyet-i kur'âniyenin a'yün-i iptisâr önünde irâe ve izhârı ve gitgide bir seylâb-ı müthiş hâlini almakta olan evhâm ve zunûn-u bâtıla cereyanlarına karşı ezhân-ı islâmiyânda ilmî, dinî ve itikadî esâsâtı tesbit ve istikrârı maksadiyle yazmış olduğum (Edvâr-ı Âlem Maaz-ı Cismânî) namındaki şu eseri ahlâfa yadigâr ettim. Cenâb-ı Hak ümit ettiğim feyz ve tesiri halk buyurursa bu suretle ben de nâil-i ecr-ü sevap olurum. Ve minallâhittevfik.

Trablusgarp 1313

Seyyid Ahmed Hüsâmeddin

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KISIM :

		Sahife
I —	Müşahhasât - Atâ-yı Esmâ - İman ve islâmın ilk mertebesi - Eşyâya ilim ve vukuf - Edvâr-ı âlem - Küçük devir - Büyük devir - İnsan-ı kâmilin zuhûru - Vücûd âlemine geliş.	1 - 9
II —	İlk mürebbiye - Annelerin vazifesi - Marazî istidât - Fikir genişliği ve istiklâliyeti - Terbiye kabul zamanı - Evlâdı olanların mümtâziyeti - Millî fikirlerin korunması.	10 - 17
III —	Çocuklarda ilâhiyâta müteallik husus - Millî âdâba kayıtsızlık - Hıristiyanlığın zayıflaması - Yahudi Filon'un mesleği - Hıristiyanlığın felsefeye meyli - Kütüphanelerin yakılması - Saint Augustin'in ve Chateaubrillant'ın fikirleri - Millî terakkimizin temini.	18 - 25

IV — Dinî ilimler âli ilimlerdendir - Tefrika - İnsan-ı kâmilin târifi - Allahı bilmek için eşyâyı bilmek- Kitap ve sünnete muhâlif vaziyet ve tavırlar - Dinin terakki yolunu tâyin - Ahmaklık - Din kisvesine bürünenler. 26 - 35

V — Vesvese - İslâm itikatlarına muhâlif ecnebî kitapları - Görenek - Sanayi - İstihkak ve adem-i istihkak - Sun'î ve kemâlî insan - Ahlâkın sirâyeti. 36 - 43

VI — Askerlik san'atı - Askerliğin islâmiyetteki mevkii - Askerlik şeref ve terbiyesi - Askerlikte tahsil - Askerin mukaddes vazifeleri - Askerlikte tahsil - Annelerin ricası - Cesaret - Muzafferiyet - Sebât - Vatanî vazifeye lâkayıt kalmak. 44 - 53

İKİNCİ KISIM :

I — Hakkın ilâhî san'atı ve ilâhî kudreti - Arz ve Arz ile ilgili hususlar - Verimsiz topraklar - Arz tabakaları ve zirâate elverişlilikleri - Yer altı suları - Havanın suya istihâlesi - Arteziyen kuyuları - 57 - 65

Jeoloji haritaları - Genç mühendislerimizden beklediklerimiz - Zirâatte ciddiyet - Ağaç dikmenin faydaları.

II — Arzımızın insan âlemine benzeyişi - Arzın sarfettiğini yerine koyması - Arza ârız olan haller - Kevnin teabbüdü - Gıdalar - Ruhun mâhiyeti ve ahret vücûdu - İhtizâzât-ı hayat ile tayerân. 66 - 69

III — İnsan vücûdunda kan - Arzda hava ve su - Yanar dağlar - Deniz suları - Denizlerin temizlenmesi - Esîrin hava ve havanın Arz tarafından bel'i - Havanın ve suyun küreyvâtı - Havadaki su buharı ve hidrojenin vazifeleri. 70 - 71

IV — Ağaç ve nebatların hassaları - Ormanların yağmur celbetme kudreti - Nebatların yağmura sebeb olması - Arâzi vasfının değişmesi - Arâzinin terbiyesi - Tabiî ve sun'î gübreleme - Afrika çölleri (Müteharrik arâzi) Samyeli - Arzın grizî harâretinin sarf mahalli - Yağmur suları ve akar sular. 72 - 78

V — Güneşin rolü - Güneşin ziyası - Güneşin mâhiyeti - Eşyânın zâtiyâtı - Sun'î küre tertibi - Güneşte yanıcı cisimler - Güneşin küçük, Ayın Arzdan uzaklaşmış görünmesi - Merkezî harâretin eksilmekte olması - Merih küresinde hava var mı? - Bir duygusu noksan olanın bir ilmi noksan olur. 79 - 85

VI — Bahr-i mescûr « Felek-i atlas » - Bitmez, tükenmez güneşler âlemi - Felek - Harâret ve burûdet - İlk halkolunan eşyâ - Ziya, esîr ve nur - Bahr-i mescûrun mâhiyet ve târifi - Hava-yi nesimînin hassaları - Hava tabakaları - Kürelere ait ziya eserlerinin Güneş tarafından cezb ve bel'i. 86 - 94

BİRİNCİ KISIM

I

Müşahhasât - Atâ-yı Esmâ - İman ve islâmın ilk mertebesi - Eşyâya ilim ve vukuf - Edvâr-ı âlem - Küçük devir - Büyük devir - İnsan-ı kâmilin zuhûru - Vücûd âlemine geliş

« EÛZÛBİLLÂHİ MİNEŞŞEYTÂNİRRACİM BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHİM »

« ELHAMDÜLİLLÂHİ RABBİL ÂLEMİN VESSELÂTÜ VESSELÂMÜ ALÂ HAYRİ HALKIHİ MUHAMMEDİN VE ÂLİHİ VE SAHBİHİ ECMAİN »

«KUL EÛZÜ BİRABBİNNÂSİ MELİKİNNÂSİ İLÂHİNNÂSİ MİN ŞERRİL VESVÂSİL HANNÂS, ELLEZİ YÜVESVİSÜ Fİ SUDÛRİNNÂSİ MİNEL CİNNETİ VENNÂS»

(Muavvizeteyn) adı ile anılan iki sûre-i şerife peygamberimiz efendimizin müşahhasâtındandır.

Müşahhasât: Allah ile kul arasında vârid olan münâsebât demektir. Gerek hidâyet gerek dalâ-

let -hangi isme mahsus ise- atâ-yı esmâ [1] dan nüzûl eder. Atâ-yı esmâdan vârid olan feyz mahlûka mevdû olan istidâda gelir; ilâhî vâridâtı, istidâdında gizli olan hakikat tohumu ile ibrâz ve izhâr eder. Kul, irâdesi hasebile, tâlip; Allah ise hâlıktır. Meselâ: eliyle güzel yazı yazmayı arzu eden bir kimse kendinde gizli olan istidâdını sarf ile çalışırsa murâd ettiği şey (yâni güzel yazı yazmak) husûle gelir. Murâd ettiği şeyin husule gelmemesi ise kendisinin irâde ve çalışmasındaki noksanlıktan ileri gelir.

Atâ-yı esmâ menzilinden zemine vârid olan füyûzâtın müvâzenesi, mahallin istidât ve kabiliyetiyle mütenâsiptir.

Âyet-i kerimede (RABBİNNÂS, MELİKİNNÂS, İLÂHİNNÂS) nazm-ı celillerindeki (NÂS) ın zaruret ve ihtiyâcı nisbetinde kendine muzâf olan şeyler, yâni (rab, melik, ilâh), teaddüt etmiştir. Zirâ, insanların terbiyeye, mülk ve maişete, ilâha ve ibâdete ihtiyâcı vardır. İster istemez bunlara muhtâçtır. Muzâfın teaddüdü de muzâf-ün ileyhin ihtiyâç ve zarureti nisbetindedir.

Bir rübubiyet ismi, sıfat olduğu takdirde,

---

[1] Atâ-yı esmâ : Sübût âleminden vücûd âlemine neşir hâlinde nüzûlden hâsıl olan eserdir ki, bununla müessiri idrâk mümkün olur. Meselâ: eşyânın zâhiren arz eylediği şekil ve hey'ettir. Şahsın adının, şahsına delâleti gibi.

merbubda istenilen sevkiyat hâsıl olur. Diğer isim sıfat olursa mevsufun sıfatından sübût-u rü'yetini istilzam eder. Eşyâ Allahın sıfatlarının mir'âtıdır. Hazreti Mûsâ'nın Cenâb-ı Hakkı mir'âtı cebelden rü'yet buyurduğu gibi. Halbuki cebelin sübût ve istikrârı el'an mukarrer ve muhakkaktır. Bu takdirce eşyâ, vech-i ahadiyetin sıfatının mir'âtı olup teaddüt ve istidâdı miktarı, vech-i ahadiyete muzâf olan esmâ sıfatından müşahede olunur Cebelin, cebel olmak itibârile, sükûn ve istikrârı mâlûmdur. Cenâb-ı Hak rü'yet-i cemâlini, sükûn ve yahut hareketi hâlinde cebelin istikrârına tâlik eyledi. Bu ise, cebelin yaratılış hâli olmak hasebile Hazret-i Mûsâ eşyânın vücûdundan Hakkın vücûdunu müşahede buyurdu. Hangi cisim olursa olsun tabiî vücûdu, istikrârında mutlaka ve dâimâ esirî tesirlerle müteessirdir. Hiç bir sâkin vücud yoktur. Fakat cisimlerin duruyor gibi görünmeleri tabiîdir. Allah-ın cebele olan tecellisini Mûsâ A. S. bilmüşahede gördü, ki cebelin bütün eczâsı parçalanmış fakat yerinde sâbit ve hareketsizdi. Bu tasarruf bütün cisimlerde mevcuttur. Nazar-ı risâletpenâhilerinde hattâ katı cisimleri dahi istikrârları hâlinde müteharrik gördü. Kendine baktı, vücûdunda da bu ilâhî kanunu müşahede ederek kendilerini bir sa'k hâleti istilâ etti, yâni düşüp bayıldı. Ayıldıktan sonra, eşyâda Hakkın vücûdunu görmesi

üzerine, bu görüşün iman ve islâmın ilk mertebesi olduğuna şehâdet buyurdu.

Allah-ı teâlânın isimlerinden her bir isim için zâtî mezâhirden ona âit muayyen bir hisse vardır. Gerek ef'âl ve gerek esmâ, ihâta ve vüs'at cihetlerine nazaran, birbirinden daha geniş ve daha şümullüdür. Bâzısı bâzısına asıl ve kök, bâzısı bâzısına tâli ve tâbi gibidir. Her ismin kemâli bir mazhardan zuhûr ve o hakikat ile diğer isimlerden ayrılır.

Ârifler eşyânın sıfatını, mutasarrıfı olan esmâdan görüp, eşyâya ilim ve vukufu, işbu esmâ ile tahsil ederler. Memnu olan bir şey varsa o da eşyânın hakikatlerine vukufsuzluktan ibârettir. Cebelin hareket hâlinde istikrârını muhâl ve memnu hükmedenler, katı cisimlerin istikrârı hâletinde hareketini göremeyen kimseler gibi, eşyâyı bilmemekle mâzurdur. Meselâ: katı cisimlerden demirin istikrâr hâlinde hareketi his olunmaz; fakat bu demirden bir kurşun kalemi miktarı tedârik ve bir tarafı mengeneye ve yahut sâbit bir mahalle tesbit edilerek demirin öbür noktası hizasında mâkul nisbet uzaklığında bir cisim bırakıldıktan sonra o demir ısıtıldığı zaman mukabilinde bulunan cisme temas ettiği görülür. Mezkûr demirin karşısında bulunan cisimler eğer bir tel ile raptedilse katı cüzülerde vâki olan câzibe kuvveti tâyin olunabilir.

Dâne, ki (buğday) katı halde tasavvur olunur. Yere ekilen buğday Allahın kudret elinde türlü türlü kalıp ve şekillere giriyor. Evvelâ yerden sap hâlinde zuhûr ve sonra yaprak ve başak hâsıl ederek tekrar buğday oluyor. Evvelki dâne yaprak, sap ve başak oldu. Başaktaki dâneler atâ-yı esmâdır. Bir buğdayda görülen şu devir ve sükûn hakikaten insanı hayrete düşürecek derecede rabbânî kudret ve azamete tam bir kemâl delilidir. Sâir eşyâdaki hareket ve sükûn dahi bunun gibidir. Altı ay zarfında, ekilen buğdayın (EDVÂR-I ÂLEM) i devrederek eski vücûduna olan avdeti hâlıkın tasarrufuna açık bir nümunedir, ki ârifleri hayrette bırakan derin ve ince meselelerdendir.

Gerek uzvî ve gerek gayri uzvî cisimler iki vecih üzre dâima devrederler. Bir vechi, hayatı talep ve hayata vusûl; diğer vechi memâtı talep ve ademe vusûldur. Birincisine küçük devir, ikincisine büyük devir denilir. Küçük devirde vücûdun hususiyetlerile mümtâz olup müstait olduğu sıfatlarla zuhûra gelir ve mevsuf olan sıfatların hükmünü kendisinde bularak mutasarrıf olur. Büyük devirde başkasının vücûduna bir harf olarak başkasının vücûdu ile kaim olup zât ve sıfât âleminde tegayyürât ve tahavvülâta uğrar.

***

(İnsan-ı Kâmil) in yüksek ervâh âleminden inerek bu âleme zuhûru keyfiyeti : (HEL ETÂ ALEL İNSÂNİ HÎNÜN MİNEDDEHRİ LEMYE-KÜN ŞEY'EN MEZKÛRÂ)

(Ceberût) âleminden emir olarak (Melekût) âlemine nüzûl edüp (Lâhût) (Nâsût) ve (Milk)den ibâret olan bu beş âlemden her bir âleme nüzûl eyledikçe hemen kendisine vedia olan levh-i istidâda muzâf olduğu halde diğerine nüzûl eder. Her âlemde o âleme münâsip bir vücûd ile kaim olur. Hayâlî vücûd (Teshik-ı Unsuriyet) [1] e nâil olarak sübût âlemi, yâni ruh nâmiyle mümtâz kılınır. Cenâb-ı Hakkın zâhir elinden alıp boğazımızdan geçtikten sonra mânevî eline verdiğimiz erzak ve yiyecekler, ki kan vâsıtasiyle vücûdumuzu teşkil ve hayâtımızı devam ettirir. Yâni zâhir bâtına tahavvül eyler. İşte, bu keyfiyete (Teshik-ı Unsurî) itlâk olunur. Bu itâ olunan vücûd nüfûs-u külliyeyi tâlip olduğundan kendisine istidâdı nisbetinde nüfûs-u külliye itâ kılındı. Bu itâ kılınan nüfûs-u külliye beşerî bir vücûd istedi. Bu istek üzere âlem-i ekberde insan bir insan-ı ekber oldu. Bu insan-ı ekberin her iki tarafında vâki olan nübüvvet (Nübüvvet-i mutlaka) Melekûtiyet âleminden Nâsûtiyet âlemine

---

[1] Vücûdun bûdiyetle görünmesidir. Meselâ : İhtiyarlıktan sabîlik zamanını görmek ve çocukluğun ahvâlini nazar-ı itibâre almak.

bir şuunât-ı ilmiyede mümtâziyet ile âdemiyet şerefine nâil oldu.

(Fazl-ı Tekvinî) [1], kendisine nübüvvet olmak üzere tevdi kılınan nübüvvet, diğer bir nübüvveti müstelzim olmasiyle risâlete müstenit oldu. Bu risâlete istinât ancak bir kitabın nüzûlüne sebep olarak (anâsır-ı erbaa) da [2] karar kıldı. Beş âlem toprak unsurunda mündemiç kılındı. Âlem-i kevnin tasarrufu altına girdi; Melekûtî istidât, ki medâr-ı risâlettir, onu terbiyesi ağuşuna aldı. Atâ-yı esmâ ve atâ-yı sıfât ile unsur âleminde mündemiç olan (Hazerât-ı Hams) i tevsi ve terbiye ederek nübüvvet-i mutlaka

---

[1] Mevcûdiyeti müşâhede olunan el ve ayak, göz ve kulak gibi âzâ ve cevârihin kendi havâs ve istidâtlarını hâmil olmasıdır. Fazl-ı tekvinî ile âzâ ve cevârihin istidâtları dolayısiyle sebât ve gayretle çalışmaları kendilerini bir melekûtiyete ulaştırır ki, bu fazl-ı melekûtidir.

Fazl-ı melekûtî : Âzânın çalışmakla hâsıl ettiği his, kuvvet ve melekedir. Meselâ, bir binâyı herkes karşıdan bakıp görebilir, fakat bir mühendis gözü gibi o binâya ait noksan veya fazlalığı göremez. Kezâ, yazılmış yazıdan ancak okumasını bilen insan bir mânâ çıkarır. Bilmeyen, bir nakıştan tefrik edemez. Belki kendisine bir mânâ ifhâm eder. Kezâ, herkes yazı yazar, meleke kazanmış bir hattatın eli gibi yazamaz. Bir asker silâhiyle nişan almasını öğrenerek attığını hedefe isâbet ettirir. Lâkin her eline silâh alıp atan nışanı vurmak şöyle dursun attığı kurşunun nereye gittiğini tâyin edemez.

[2] Hava, ateş, toprak, sudan ibâret olan dört unsur.

(misâl-i mutlak) âlemi suretine girdi. Nübüvvette iken mezkûr olmayan bir vücûd, mezkûr eşyâ meyanında isbât-ı vücûd eyledi.

İsbât-ı vücûd için olan takazası, baba sulbünde zuhûr eden vücûd-u nübüvvet-i tekvinî, ki zuhûrunu muttalip oldu, babanın sulbünden ana rahmine nüzûl ederek vücûd-u müstaille, mu'telle hâlini aldı. Ana rahmine nüzûlünde bir alak [1] suretinde bulundu. Etrafını muhit olan gışâ, ana menisile muhât olduğundan bu gışâ vâsıtasiyle tegaddiye başladı.

Annenin hayâtını bu çocuğun hayâtına rapteden rutubet tekeyyüf ve tekâsüf ile alakiyyet hâlinden ceniniyet hâline tahavvül ederek kandan habil mecrâsiyle tegaddi eden bu vücûdun istikmâlini anne üzerine aldı. Kendi vücûdundan bu çocuğa bir beşeriyet hil'ati giydirdi.

Bu beşeriyet vücûdunun ikmâlinden sonra zuhûr âlemine gelip zâhir bir insan oldu. Zuhûra gelen bu insanın beşeriyet âlemine ilk ayak bastığı zaman sığınacağı yer şefkatli annesinin âğuşudur.

Bu nokta, zâhire kadar nüzûlde (BİRABBİNNÂS) vazifesini ifâ eden (Sedene-i Seb'a) [2] dır.

---

[1] Kan pıhtısı.

[2] Hayat, ilim, semiğ, basar, irâdet, kudret ve tekvîndir.

İstidât ile beşerî vücûd arasında olan münâsebetlere (Tekvin-i vücûd) denilir, ki hep istidât masdarından tecelli eylemiştir.

(VALLAHÜ YAKULÜLHAKKA VE HÜVE YEHDİSSEBİL)

II

İlk mürebbiye - Annelerin vazifesi - Marazî istidât - Fikir genişliği ve istiklâliyeti - Terbiye kabul zamanı - Evlâdı olanların mümtâziyeti - Millî fikirlerin korunması.

Cenâb-ı Rabbinâs, beşeriyette insanların ilk mürebbiyesi olan müşfik annenin kalbine merhamet ve şefkat ilhâm ederek yeni doğan çocuğun vücûdunu tam mânâsiyle terbiye ve hayâtını muhâfaza ve ona hizmet ettirir. Henüz teklif dâiresine girmemiş olan o mâsûmu rübûbiyet âleminde işitme ve görme sıfatlarına mazhar eyler.

Beşeriyet âleminde evvelâ, insana, ilim hasebile işitme, kudret hasebile görme tevdi kılınmıştır. Bir çocuk dünyaya geldiğinde evvelâ bu iki his ile bizim hareketlerimizi tâkip eder. Hep bizi anlamak, bizi taklit etmek üzredir. Bu his ile bize bir alışkanlık peydâ ederek şahsımızı, lisânımızı, hareketlerimizi öğrenmeğe çalışır ve devâm eder.

Çocuk, doğduğu andan tâ muayyen bir vakte kadar her şeyi hava gibi görür. Kesif bir duman

bacadan çıkarken yukarıdan ocak içerisine gelen renkli ziyâ gibi ziyâyı, görme cihâzının ikmâlinde eşyâyı, zaman ile de insanları görür. Sonra annesini ve sâireyi bilir. Böylece işitme cihâzları da kemâl buldu mu sesleri işitir. Sabînin dimâğı henüz su hâlinde olduğundan işitme ve görme âsâp ve adelelerinin ancak intizâma yakın bir hâle girmesi için en az kırk gün geçmesi lâzımdır.

Anneler insanın kıymetli olan bu ilim uzuvlarını ziyâ ve rüzgâra mâruz bulundurmamalıdır. Zirâ, kulaklar rüzgâra ve gözler de ziyâya mâruz olunca çok kıymetli olan bu uzuvlar gelen hava ve ziyâya henüz mukavemet edemeyeceğinden esâs mevcûdiyetlerinin bozulmasını mucip bir ârızanın zuhûruna meydan verilmiş olur. Mâsûmun vücûdunu bu gibi ârızalardan korumak lâzımdır.

Bir kadın hâmile iken kendi vücûduna yorgunluk verecek ağır işlerden ve usandırıcı meşgalelerden çekinmelidir. Cenînin vücûdu annenin vücûduna merbut olduğundan kendisi ne kadar rahat ederse cenînin de vücûdu intizâmını o nisbette muhâfaza eder. Dar ve sakil, yahut harâreti muhâfaza ve soğuğa mukavemet edemiyecek elbise giymemelidir. Velhâsıl vücûdu yoran her şeyden sakınmalıdır.

Çocuğun henüz kemik ve adaleleri münâsip katılıkta bulunmadığından her vaziyette onu

uygun surette tutmalıdır. Buna dikkat edilmezse eğe kemiklerinde eğrilik peyda olarak çocuğa bir nevi kanburluk ârız olur. Yemek yemeğe başladığı zaman yiyip içeceği, gayet çabuk hazmolunan gıdâlardan hazırlanmalı ve seçilmelidir, ki sabînin mide ve bağırsaklarında olan hazım kuvvetine hiç bir suretle fenalık gelmesin. Zirâ, hazım cihâzı olan mide ve bağırsaklar, ilim cihâzı olan his uzuvları, kudret cihâzları olan el ve ayaklar, tefekkür cihâzı olan hayâl, akıl ve zekâvet cihâzları olan dimağ ve âsâp, teneffüs cihâzları olan ciğer ve göğsün muhâfazası annelerin başlıca kudsî vazifelerindendir. Bu vazifeyi hakkile ifâ edebilmek için annelere bir doktor kadar sağlığı koruma bilgilerini öğretmek ve onc'an sonra çocuğu onun idâresine vermek lâzımdır.

Bu hususa bilgisi olmayan annelerin dikkatsizliği yüzünden bir çok mâsûmların, henüz beşikte iken açılmadan solmağa başlayan bir gül gibi, az bir zaman içinde izleri silinir. Kalbinde babalık hissi besleyen babalar bu hâle karşı lâkayıt davranmamalıdır. Annenin şefkat ve merhametten teşekkül etmiş bir muhabbet nümunesi olan kalbindeki evlât acısını hafifletmeğe çalışmalıdır. Çocuğunun ziyâına kendi bilgisizliği sebep olduğunu lâyıkile takdir eden bir anne, çocuk terbiyesine müteallik sıhhat kaidelerini öğrenmekten hiç bir vakit çekinmez. Bu ciheti

temin için, her şeyden evvel, anne olacak kızlarımıza çocuk büyütmek, beslemek ve terbiye etmek hususlarında etraflı mâlûmat vermeliyiz. Hakkile anne olan bir kadın, ârızasız bir kaç çocuk büyütürse milletine, vatanına hizmetini ifâ, borcunu edâ etmiş addedilerek kendisine bir ihtirâm mevkii hazırlar.

İnsanın en kıymetli olan fikrini ve hayat menbaı olan ciğerlerini serbest bırakmak, yâni çocuğun çok ağlamasına meydan vermemek icâbeder. Çocukların her hususta muhâfazasına dikkat ederek, onları oldukça açık ve berrak havalarda teneffüs ettirmelidir. Koku alma cihâzı, dimağ için kıymetli olduğu kadar kolaylıkla tehlike tevlit edecek bir uzuv olması itibârile gayet itinâ ile muhâfaza olunmalıdır. Çocuğun ağız ve burnu vâsıtasiyle dimağı, açık ve sâf havalarda vüs'at ve kuvvet bulduğu gibi, rüzgâra mâruz olduğu takdirde bil'akis bir takım fenalıkların zuhûruna sebep olabilir.

Hâsılı o minimini mâsûmun hayâtını devam ettirmek için vücûdunu her ârızadan muhâfaza eden müşfik anne bu suretle ciğerpâresi olan evlâdının sıhhat ve saadetle yaşamasına hizmet etmiş olur. Çocuğun en mühim gıdâsı annesinin sütüdür. Süt, annenin vücûdundan bir cüzü olduğu gibi çocuğun vücûdu da yine o unsura mensuptur. Aralarında fevkalâde bir hüsn-ü mü-

nâsebet bulunduğundan hüsn-ü imtizâç dahi bulunması tabiîdir.

Ârızalardan çocuğun vücûdu muhâfaza olunduğu kadar annenin vücûdunu da muhâfaza lâzım ve zarûrîdir. Çünki anneye ârız olan mizâç bozukluğu, gıdâsı vâsitasiyle aynen çocuğa sirâyet eder. Bu gibi ârızalardan anneler kendilerini ciğerpâreleri o minimini vücûda hürmeten muhâfaza ederek uzun müddet çekmiş oldukları zahmet ve meşakkati gözönüne alarak o mâsûma merhamet etmelidirler.

Çocuklara ârız olan fenalık ekseriyâ yukarıda zikrolunan cihâzın her birinde ayrıca tesir eder. Ufak bir sebeple sonradan o ârızalar meydana çıkar. Marazî istidât denilen şey işte budur. Mâsûmların göz, kulak, el ve ayak, ciğer ve bağırsaklarını, sütten kesme zamanına kadar olsun iyi muhâfazaya dikkat etmek lâzımdır.

Diş çıkarırken lînet, istifrağ ve buna benzer bâzı ârızalar zuhûr ederse hemen çocuğu ilâç ile tedâvi etmemelidir. Öyle bir zamanda çocuğun ilâcı annesinin sütüdür. Bu süt temizliğe uygun bir surette bulunmalıdır. Anne, çocuk meme emdikten sonra ve emmezden evvel memelerini sıcak su ile yıkamalıdır.

Sabînin dişleri tamam nizâmına girdi mi fıtâm (yâni sütten kesme) zamanı gelmiş demektir. Fıtâmın müddeti iki senedir.

Fıtâmdan sonra altı yaşına kadar serbest bırakmalıdır, ki çocuk bir miktar fikir genişliği ve istiklâliyet kazanabilsin. Zirâ üç, dört yaşındaki bir sabî hiç bir vakit terbiyeye muhâtap olamaz. Bu müddet içinde yalnız sabînin fikrini muhâfaza lâzım geleceğinden hayâlî şeyler ile çocuğu terbiye etmemelidir. Kuruntu ve evhamlanma hassalarına tesir edecek şeylerden muhâfaza eylemelidir. Bundan sonra oyun sırasıdır.

Mâsûm iptidâ renkleri, sonra cisimleri ve tedricen eşyâyı seçmeye başlar. Eğer bir sabî kırk adet eşyânın isimlerini muvâfık surette sayabilirse mektebe gönderilmek çağı gelmiştir.

Terbiye kabulü zamanının iptidâsı, çocuğun mektebe başlayacağı zamanı gösterir, ki baba ve annesi o mâsûmu feyz alması için mürebbisi olan bir muallime tevdi ederler.

Mininin mâsûm kalbinde yeni yeni fikirlerin uyanmasına ve (A) yı (B) den, (B) yi (C) den fark ederek bunları tatlı sesiyle okumasına artık muallimi hizmet eder. Bu bilgi farkı, gitgide eşyâyı hassa ve alâmetleriyle tanımak ve temyiz etmek suretiyle artmağa başlar. Bu arada kur'ânı kerim okutmak, tahammülü miktarı ezberlettirmek ve dinimizin kaidelerine ait itikadî meseleleri bildirmek, islâm âdâbı ile peygamberimize muhabbet ve saygı göstermeği öğretmek de lâzımdır. Zirâ, bu yaşta tahsil etmiş olduğu ilim esâs

olduğundan çocuk bir kere meleke kesbetti mi kolay kolay bunları zihninden çıkarmaz. Ancak, muallimlerin, çocukların bu kabiliyetini düşünerek tâlim ve terbiyesinde çok dikkatli olmaları lâzım gelir.

Çocuklarınızın iyi terbiyeye mâlik olmasını isterseniz onları âdil bir muamele altında yaşatınız. Bir kimseye Cenâb-ı Hakkın evlât verip onu evlâdı olmayanlardan mümtâz etmesi ona mahsus ilâhî bir lütuftur. Buna mukabil o da sâhip olduğu çocuk ile çocuklaşmalı yâni o mâsûmun gönlünü almalı, ferahlandırmalı ve terbiye için onun ahlâkile ahlâklanmalı ve kendisinden büyük adamların gösterebileceği tavır ve muameleyi beklememelidir.

Çocuklarınızı, millî fikirlerini muhâfaza edecek derecede iyice terbiye etmeden ecnebî mekteplerine vererek milletine, memleketine karşı bigâne vaziyette kalacak surette ecnebîleştirmeyiniz. Zirâ, bu yaşta çocuğun mâsûmâne fikrine giren millî fikirlere karşı kayıtsızlık aslâ kabili islâh değildir. Bütün ömrünü perişan bir hâlde geçirmesine sebep olur. Ana ve babasına dahi itâatı kalmaz; onların hareketlerini hakir görür. Müslümanlığın bütün ahvâli ona başka surette görünür. Hiç bir kimse ile ülfet ve ünsiyet edemez. Fen ve san'attan maada ecnebîden tahsil

ettiği fikir ve ahlâk ana ve babasiyle bütün müslümanlara muhâlefetten ibâret olur.

Bir baba evlâdını kendine ve kendisinin mensûp olduğu devlet ve millete hürmet ve muhabbetle bağlıyarak ısındırmaksızın ecnebi terbiyesi altına bırakırsa evlâdı ile hiç bir zaman hüsn-ü muamele üzere yaşayamaz. İkisinden birinin ahlâkı değişmedikçe aralarında iyi geçim ve muâşeret imkânsızdır.

III

Çocuklarda ilâhiyâta müteallik husus - Millî âdâba kayıtsızlık - Hıristiyanlığın zayıflaması - Yahudi Fi'on'un mesleği - Hıristiyanlığın felsefeye meyli - Kütüphaneleri yakılması - Saint Augustin'in ve Chateaubrillant'ın fikirleri - Millî te akkimizin temini.

Çocuklarda ilâhiyâta müteallik olan husus ancak ana ve babanın meslek ve itikadı üzere ilm-i hâl tahsil etmektir. Devlet ve milletine muhabbet ederek necât ve saâdetin kendi dinine bağlılıkla mümkün olduğunu, din ve milletini hak bilerek, diğer dinlerde necât ve saâdetin imkânsız bulunduğuna kat'iyetle itikat etmesi lâzımdır. Böyle bir itikadda olmayan evlâttan vatana, mensûp olduğu cemiyete ciddî bir menfeat beklemek yersizdir. Milletine muhâlif terbiye edilerek dinî umûr ve millî âdâba kayıtsızlık üzere bulunanlar kavminin ahvâlini hatâlı görür ve ahlâkını tahkir ederler.

Ecnebiler, tertip ederek vücûda getirdikleri sanâyi ve mâkulâta rağbet ettirmek suretiyle, kendi ahlâklarını bize tâmim eylediler. Ahlâkımıza zaaf getirdiler. Nitekim, bundan evvel gelen

Hıristiyan papazları millet ve mezheplerini muhâfaza hususunda dikkat ve salâbet sâhibi oldukları halde - lüzum ve iktizâsına mebni - evlâtlarına Yunan felsefesini tâlim ettikleri için, çocuklarında mensûp bulundukları millet itikadâtına zaaf ârız oldu. Yâni, çocukları Yunan efkârı ile değişmiş bir fikir hâsıl ettiler.

Kezâlik, Yunanlılar Tevrat'dan aldıkları mâkul hikmetleri Yunan felsefelerine mezc ve tatbik ederek bu tatbik sebebiyle asıl kitap ve mezheplerini tahrif ve tebdile koyuldular.

Hıristiyanlık dahi yahudilik gibi fena bir ahlâka kapılarak büyük bir değişikliğe uğradı. İşte bu sebeple hıristiyanlık bütün bütün feylesofluğa münkalip oldu. « Eflâtun-u İsrâilî » lâkabını alan feylesof Yahudi Filon'un mesleği hıristiyanlarca tâkip edildi. Tâlim ve terbiye hususunda hıristiyanlıkta iltizâm edilen rey ve tedbirler hep yahudilikten sızan fikirlerden ibârettir. Yahudilikten tanassur eden İsevî rabbânîlerinin hıristiyanlığı böylece yahudilik ile karışmış bir meslek idi. Hususiyle İskenderiye'li bâzı feylesofların hıristiyanlığı kabul etmeleri sebebiyle yahudilik ve hıristiyanlık meslekleri bir dereceye kadar birleşti. Yunan musannefâtı, Yunan hurâfâtı-ki ilâhlarını medheden masal ve şiirler - ile birbirine karışıp Yunan, Yahud ve Nasrânî rey ve müellefâtı ile birleştirilerek Mısır ve Yunan hıristi-

yanları arasında müşterek bir mezhep şeklini aldı. Bilâhare Yunanlılar bu mezhepte Mısırlılara muhâlif bir meslek ihtiyâr ettiler.

Bir miktar belâgat ilmi, şiir, hendese, hesap gibi o zaman aralarında mâlûm olup (Fünûn-u Seb'a) tesmiye ve tâbir ettikleri fenlerin kemâliyle tahsilini vâcip hükmünde telâkki ederek harisâne bir şiddetle mezkûr fenlere müteallik müellefâtı okumağa, okutmağa başladılar. Yalnız çocukları değil, büyükleri bile tahsil ve mütâleaya son derece rağbet ve arzu ile çalışmaktan bir an hâli kalmadılar. Gitgide hıristiyanlık âlemi bir feylesof âlemi süsünü gösterdi. Açıktan açığa kendi mezhep ve meslekleri aleyhinde bulunmağa ayaklananlar çoğaldı.

Tabiîdir ki, sâfiyet âleminde terbiye edilmeyerek safveti bozulan bir din içinde büyütülen çocuklardan vatan ve millete fedâkârâne bir hizmet beklemek abestir. Meselâ, bunu zâhirde misâl ile teyit etmek lâzım gelirse : Bir Türk oğlunun baba ve annesine itâat ederek gösterdiği sadâkat ile feylesof çocuğunun göstereceği itâat ve hususiyetin hiç bir vakit kıyâs kabûl etmeyeceğini ifâde eylemek kifâyet eder. Acaba, böyle âilesine itâat ve hürmet etmeyen evlâttan vatan ve milletine ne gibi fâide temin edilebilir.

Bu fikir, hıristiyanlık âleminin ehemmiyetle nazarını celbettiği için, 398 milâdî tarihinde

Yunan felsefe ve ilimlerini menetmek maksadiyle, Kartaca'da bir istişâre meclisi akdederek, uzun uzadıya tedkik ve münâkaşadan sonra, alınan karar üzerine mezkûr ulûm ve felsefenin şiddetle muâheze edilmesi meydana konuldu. İşte bu hüküm ve karâra mebnidir ki, İskenderiye, Suriye ve Kudüs gibi büyük şehirlerdeki zengin kütüphaneler yakıldı.

Menettikleri ulûm ve maârif mukabilinde kendilerine mahsus bir nevi kitap te'lif ve ayrıca bir ilim tedârik edemediklerinden, cehil ve zulümât, bütün hıristiyanlık âlemini baştan başa kapladı. Yunan ilimleri aleyhinde bulunanların en şiddetlisi olan Latin kilisesi erkânından Saint Augustin (Sen ogüstin) Roma'da, Milân'da uzun müddet tahsil etmiş olduğu halde mahzâ, okuduğu ilimleri tahkir maksadiyle (Ben bir zaman lâf bezirgânlığı etmiştim.) diyerek her yerde halkı ilim ve maârif tahsilinden nefret ettirmeğe çalışıyordu.

Hâlâ bugün bile garip sayılmağa şâyândır ki, ayıplarını örtmeğe çalışan bâzı câhiller, hemen hemen bu ağzı kullanır gibi görünüyor. Bunların, cehâleti hüner suretinde göstererek, kendilerine bir mevcûdiyet vermeleri sırf kurnazlık eseridir. Kendi itikatlarınca gûyâ ilim Cenâb-ı Hakkın mârifetine hicâp olurmuş. Ne bâtıl fikir, ne garip cehâlet. Mâkul olmayan fikirlerini kabul ettirmek için bu yolu ihtiyâr ediyorlar ki, fikir-

leri ayniyle hıristiyanlık mezhebinde musahhih gibi herkesin hüsn-ü nazarını kazanmış meşhur Chateaubrillant (Şatobriyan) ın (Allaha hoş görünmek için câhil olmak lâzımdır) dediğine benzer.

Hıristiyanlık âlemini o derece cehil kaplamıştı ki, kiliselerde âyin yaptıracak din adamları, bulunamayacak kadar azalmıştı. Bütün bütün cehil içinde helâke doğru gitmekte olan hıristiyan milletinin mahvolacağını idrâk eden akıllı kimseler, bu cehil ve zulümât ile mevki ve milliyetlerini muhâfaza edemeyeceklerini kat'î bir surette anladıklarından Endülüs, Mısır ve Bağdat taraflarına akıl ve ahlâkı mükemmel seçkin bâzı kimseler gönderdiler.

Bunlar ise, Avrupa'ya avdetlerinde, islâmlardan tahsil ettikleri ulûm ve maâriften ecnebi râyihasını gidererek, kendi hüner ve mârifetleri sırasında göstermeğe başladılar ve Avrupa'yı yeni baştan ulûm ve fünûna mazhar eylediler. İşte bu gün hayretle görülmekte olan Avrupa ulûm ve maârifi, islâm ulûm ve maârifinin Avrupa'ya duhulünden beri terakki etmektedir.

Şimdi, Garb'ın ulûm, maârif ve sanâyiinde fevkalâde bir suretle tezâyüt ve terakki eserleri görülmektedir. Memleketimizde de bu terakkiyâtın husûlüne kadar geceyi gündüze katıp çalışmak ve icâbı hâlinde din ve itikadını bozmayacak kimseleri daha müterakki memleketlere gön-

dermek kat'î bir vecîbedir. İlim, mârifet ve hikmeti bulduğumuz yerden almak, değil kitap ehlinden, hattâ Çin mecûsilerinden bile, o hikmet ve ilmi öğrenmek borcumuzdur.

Millî terakkimizi temin için muhtâç olduğumuz hüner ve mârifeti öğrenmek üzere hârice giden gençlerimizden kazandığı bilgilerini, mahâret ve zekâvetlerini sarf ve tatbik ile memleketimizde de sanâyi, ticâret, zirâat ve sâir bu gibi mühim işlerin revnak ve revâç bulması hususunda büyük büyük hizmetler beklemek hakkımızdır. Bunlar millet ve aslî mesleklerinin aleyhine ecnebilerin kullandıkları lisan ve efkâra tercemân olacak olurlarsa, tabiîdir ki, edilen fedakârlığa mukabil küfrân-ı nimet etmiş olurlar. Millet arasındaki içtimâî mevkilerini kaybederek millî şereflerini değil, belki umum insâniyetin şerefini rencide ederler. Bir milletin görenek ve gelenekleri, icrâsı mecburî bir kanun hükmündedir. Bunu terk etmek olamaz.

Terk edenler ise, milliyetlerini kaybederek âdet ve mezheplerini kabul ve tâkip ettikleri millete tahavvül ve inkilâp ederler. Buna binâendir ki, millî esasâtı tahrip etmek aslâ tecviz edilmemiştir. Zannetmem ki, bu gibi hakikatı gözü ile görenler her ne kadar zâhir hallerini muhâfaza için inadı elden bırakmasalar bile, vicdanlarındaki kanâati devâm ettirebilsinler.

Hakikat-ı hâle vakıf oldukça ergeç hakka teslim olurlar.

Yabancıların fikir ve âdetlerine fazla inhimâk hiç bir vakit sâhibine şeref ve meziyet bahşetmez. Onların mârifet ve san'atlarını öğrenerek memleketimizde o mârifetleri, o san'atları icrâ etmek, canlandırmağa çalışmak, işte asıl şeref ve meziyet budur. Yoksa, onların millî âdât ile hususî muâşeretlerinden bize bir fâide husûlü me'mûl değildir.

Yabancı memleketlere gidip de hüner ve san'at öğrenmeyerek gelenler, ecnebilerin bizi kötülemek için uydurdukları bir kaç şeyi bellemişler ki, bu da cehilleri dolayısile kendi millet ve aslî meslekleri aleyhinde bulunmaktan ibârettir. Böyle birisine tesâdüf ettim; efkâr ve mütalealarını iyice anladıktan sonra kendisine dedim ki : «Oğlum ; senin bu öğrenmiş olduğun şeyler hep millet ve devletimiz aleyhindedir. Biz senden hüner ve mârifet istiyoruz. Öyle, ecnebilerin lisanlarını öğrenerek ve onların ağzını kullanarak itiraz etmek ve düşmanlarımızın aleyhimizde tertip ettikleri bu itirâzları tekrar etmek için seni oraya göndermediler. Milletin tavır ve âdetlerine dokunulmaz. Bunların icrâsı kanun hükmündedir. Sana lâyık olan, mensûp olduğun milletin tavır ve hareketlerini gözetmektir. Elinden gelirse, milletine hizmet edeceksen, aklını başına al.

Ecnebilerin vaktiyle, Türklerden korktukları zamanlarda, iftirâ maksadiyle uydurdukları (Bu millet adam olmaz.) sözünü ağzına alma. Milletin hissiyâtını rencide edecek hareketlerde bulunma. Milletin göreneğini değiştirmek mümkün değildir. Zorla değiştirilecek olursa birden bire bir fenalık hücûm eder ki, önünü alıncaya kadar daha bir çok fena haller zuhûra gelir. «Keykubat», «Câmisâb» asırlarında meydana gelen vak'alara ibret gözü ile bak. Tafsilâtını tarih kitaplarında oku ve anla ki, din, millet ve memleket değişir; fakat insanların arzu, ahlâk ve tabiatları kat'iyyen ve kâmilen değişmez; ilim, hüner ve mârifet terakki eder, lâkin havâ ve heves ziyâdeleşir.»

IV

Dinî ilimler âlî ilimlerdendir - Tefrika - İnsan-ı kâmilin târifi - Allahı bilmek için eşyâyı bilmek - Kitap ve sünnete muhâlif vaziyet ve tavırlar - Dinin terakki yolunu tâyin - Ahmaklık - Din kisvesine bürünenler

Dinî ilimler âlî ilimlerdendir. Ekserisi ve belki hepsi nakil üzerine kurulmuş olduğundan millî itikadı muhâfaza elbette lâzımdır. Zirâ, aklî ve hissî ilimleri muhâfaza edecek ancak o milletin inandığı şeylerdir. İlâhî ilimler milletin mensûp olduğu dinden ibârettir. Bir kavmin, bir milletin dini aslında olmayan illet ve noksanlıklara hedef olursa, o kavim ve o millet tefrikaya giriftâr olur. Bir milletin nüfûz ve iktidârı dininin sağlamlığı nisbetindedir. Mensûp olduğu dini, içlerinden itirâza hedef eden olursa nefsânî olan bu itirâz genişleyerek mutlaka o kavmin gidişâtını sarsar ve bu tefrikada helâk olup gitmesine sebep olur. Hazreti Hârun aleyhisselâm Hazreti Mûsâ aleyhisselâmın vüruduna kadar Benî İsrail hakkında şiddetli lisan kullanmadı. Tatlılık ve yumuşaklıkla vaaz ve nasihat buyurdu. Fakat

aslâ tesir etmedi. Mâmâfih zecrî bir kuvvet ile de tehdit edebilirdi. Lâkin Hazreti Mûsâ'nın avdetine kadar, Benî İsrail buzağıya tapmakta musir olacaklarını Hârûn aleyhisselâma kat'iyetle söylediler.

Hazreti Mûsânın vürudunda birâderi Hazreti Hârûn'a (Yâ Hârûn, seni Cenâb-ı Hak emri risâlette bana şerik buyurmadı mı, sen de benim gibi bu dini tebliğe memur değil mi idin ?) itâbiyle hitâp etti. Hazreti Hârûn cevaben (Hakikat hep buyurduğunuz gibidir, lâkin kavmi tefrikaya düşürmüş olsaydım o zaman işin önü alınmazdı.) dedi.

Bir millet içinde ruhânî ihtilâf varken tedbirsizlik ile bir de cismânî ihtilâf husûle getirmekliğin adına (tefrika) denilir. Bir kavmin içerisinde ne kadar muhtelif mezhep varsa o kadar ruhânî ihtilâf mevcut demektir. Muhtelif kavimlerin vücûdu bir baskı kuvveti ile cem olunabilir. Fakat bu, gevşeklik ve zaaf alâmetidir. Eğer kavimler arasında kuvvetler de müsâvi bulunursa itimât olunmaz bir suret göstermeğe başlar.

İnsanların ahlâkını bozup menfeatlerini zâyi ederek amel ve ihlâslarını azaltan bir sebep varsa meşrebce ve mezhebce bir milletin diğer bir millete uymasıdır. Milletin bakası iyi terbiyeye ve iyi terbiye ise sâlih amellere bağlıdır. Bir

millet üzerine vaz'olunan (Esâs-ı Diniye) [1] millî terakkisine vâbestedir. Millî terakki ise ancak ticâret ve san'at gibi ihtiyaçlarını temin ve levâzımını tedârik edecek her türlü maişet sebeplerini kendi milleti içerisinde aramakla kabildir. Bu sebeple ihtiyaçlarını komşu memleketlere muhtaç olmaksızın karşılayabilmenin o milletin terakkisinde mühim mevkii vardır. Çünki herkesin geçim ve idâresi kendi akıl ve re'yine bağlıdır.

Ciddî ve hakikî bir insan her mahlûktan, her iş ve güçten evvel ve elzemdir. İnsan-ı kâmili şöylece târif etmişlerdir :

Aklî ilimlerde eşyâyı tasarruf ve akla tatbik eder. Akılla idrâk edilen hususatta menfeatleri ve zararları fark ederek bir birleşmenin menfeat suretini ve bir ayrılmanın mazarratı keyfiyetini tâyin ile eşyânın vücûdundan menfeatin istihsâl suretini, selef ve halefe tabiî tatbikini bilir, küllî mâlûmat sâhibi, vücûdu ender her zât insân-ı kâmildir.

Bir kimse zâtî menfeati için me'muriyet eder veyahut bir san'at ihdâs eylerse umumî olacak menfeati, şahsî menfeat düşüncesiyle olduğundan,

---

[1] Esâs : Mefrûşât mânâsınadır Burada teşbih tarikile yazılmıştır. Din, bir binaya benzetilerek namaz, oruç, hac, zekât... gibi dinî vecibeler o binânın mefrûşâtı mâhiyetinde gösterilmiştir.

nâkıstır. Kezâ, bir âlim kazandığı bilgilere mağrur olarak öğünürse henüz kendisini bilgisizlikten kurtaramamış demektir. İnsanların en kötüsü kendi fena huylarına kapılarak çirkin işleri yaptıktan başka diğerlerini de fenalığa teşvik ve tahrik eden kimselerdir. Bunların görünüş ve konuşma tarzına bakmayınız. Mâkul ve makbul kelimeler söyleyerek gûyâ fevkalâde bir iktidâr gösterirler. Bu gibi kimselerin fikirlerine muvafakat teşebbüsünde bulunmayınız. Zirâ, onların bu sözleri kalbî olmadığından hançerelerinden aşağı geçmez. İnsanların faydalısı dâimâ halkın menfeatine çalışanıdır. Cenâb-ı Hak eğer bir kavme inâyet nazariyle bakar, yâni yardım murad ederse, melek gibi sırf milletin menfeatine vücûdunu ve mesâisini hasredecek zâtların vücûdu ile o kavmi ziynetlendirir.

(KUL EUZÜ BİRABBİNNÂS) (Ey mürebbihim ve mürşidihim fî umûriddîni veddünyâ). Allahı bilmek için eşyâyı tamamile bilmek lâzımdır. Eşyânın bilinmesi dahi eşyâdan bir şey olan kendi nefsinin bilinmesini icâbettirir. İnsanın ahmağı başına topladığı bir kaç kimse ile türlü türlü vaziyet ve tavırlar göstererek hayhuy edenlerdir. «Acaba bu nedir, yoksa oyun mudur?» diye sorulacak olursa hemen «sus kâfir olursun, bu ibâdettir, zikirdir» diye tekdir dolu cevap alınır.

Evet, eşyânın her vaziyeti Allah cellecelâlü-

hûnun zikir ve tesbihidir. Hele şu eşyâda zikir ve tesbih şöyle dursun, ağzımızda telâffuz etmiş olduğumuz hâdis seslerin zât-ı bâriye ne münâsebeti vardır, delâlet ediyor mu. Ettiği takdirde delâleti mutâbakî midir, iltizâmî midir ? Delâletin hangi kısmındandır ? Boşuna vücûdumuzu zahmete koşmayalım. Bu yorgunluğu hiç olmazsa dinî veya dünyevî bir menfeat hususunda sarf edelim. Ya nefsimize ve yahut başkasına faydamız dokunsun. (Geçmişte falan şöyle yapmış, falan böyle demiş,) sözleri bize hiç bir vakit senet olamaz. Zirâ o zâtlar bizlere meb'us olmadı. Kendileri halkca kerâmet sâhibi zannedildikleri için âleme uyarak bizler de hüsn-ü zannederiz. Aramızdan bu kadar uzun zaman geçtiğinden bu zâtların sözlerile fiillerini ayniyle kendilerinden sudûr etmiş gibi telâkki etmeğe ne ile hükmedebiliriz? Ef'âlimizi onların ef'âline tatbik edecek elimizde ne vardır ?

Âkil ve ârif olanlar kendilerine şöyle, böyle denilmesi için bir takım garip hareketleri ihtiyâr eder mi ? En mühim bir şey varsa Allaha ve ahret gününe imanla enbiyâ-ı izâm hazerâtına olan güzel münâsebetlerimizi muhâfaza etmektir. Öyle, halk iyi desin hülyâsına kapılarak asıl ahret sermâyesi olan dinimizi oyuncak sırasında göstermeyelim. Bu acâyip âdet ve hareketler, ibâdet olduğuna itikat edilmeyerek yapılırsa

yorgunluktan başka bir şey hâsıl etmeyeceği için bir beis yoktur.

Kitap ve sünnete muhâlif vaziyet ve tavırlar bir takım ilim ve irfandan mahrum kimselerin tesis ve tertip ettikleri şeyler olup bunların geçmişteki rabbânîlerin harekât ve gidişleri gibi olmadığını burada bir bir tatbik ederek göstermek için sadetten çıkmak ve bir başka uslûp ile idâre-i kelâm etmek lâzımdır.

Peygamberimizden sonra islâmların tâkip ettikleri muhtelif yolları, bilâhare ihdâs edilen ve dinin aslından olmayan ilâveleri atarak veya tamamen terk ederek asr-ı saâdetteki tarzına uygun ve doğru yol üzre bir noktaya toplamak iktizâ eder. Ancak o zaman din ehli, helâk tehlikesinden kurtularak selâmet sâhiline çıkar. Her hâlde kitap, sünnet, ilim ve hikmete muvâfık olmayan bir takım vaziyet ve hareketler ile insanı gururlandıran câhillerin evvelâ kendi iman ve islâmiyetindeki noksânını ikmâl etmesi lâzımdır. Böyle câhil ve bilgisizlerin sui istimâlleri sebebiyle vücûda getirilen tefrikalar sanki din-i mübîni takviye için ihtiyâr edilmiş gibi gösteriliyor. Halbuki onlarda, hayır zımnında süm'a, yâni başkalarına ibâdetlerini duyurmak suretiyle riyâkârlık ve riyâset sevdâsı var.

Vaktiyle Nehrevan'da o kadar kurra vardı. İmâm Ali efendimiz hazretlerine neler ettiler. Elle-

rine azıcık fırsat geçmekle dindaşlarına nekadar zulüm ve haksızlıkta bulundular. Bunların asıl fikirleri, islâh olmayıp kendilerine telkin edilen bâzı garez sâhiplerinin fikirlerini icrâ etmekti. Eğer bunların vaziyetleri hak olmuş olsa bâtıllık kalmaz mahvolurdu. Zirâ, bâtılın hakka yakin olmak ihtimâli yoktur. Bu sırada dini muhâfaza edecek surette iktidâra mâlik olmak için dinin terakki yolunu tâyin ve takdirden sonra ilim adamlarının ciddî bir gayretle çalışmaları her şeyden mühim ve elzemdir. Çünki amel ve itikad hususunda böyle bir heyetin vücûduna şiddetle ihtiyaç vardır. Musahhihlik şartlarına tamamen uygun bir meslek tutmayan kimselerin iddiâsı tahakkümdür. Vehim ile bu din gemisi yürümez. Amel ve itikadı düzeltiyoruz, sevdâsında bulunacak olan bilgisizlerin kendileri islâha muhtâç ve içleri ivicacla doludur.

(MELİKİNNÂS)'denildi ki (Velmurâdü minelistiâzeti bimelikinnâsi avnühû lienne murâdel muîzi enyemlike alâ nefsihi biavni hâzelmuâzi eymeliki) Her insanın kalbinde riyâset sevgisi gizlidir. Herkes hükümdar ve kumandan olmasını arzu eder. - Velev ahmak olsa da - İnsanın ahmağı azdığı vakit onu yola getirmek daha zor olur. Çünki nasihat kabul etmez. Kendi ef'âli kendisine makbul ve mergûp göründüğünden bütün hareketleri kendi indinde hoştur. İsa Aleyhis-

selâm buyurmuşlardır ki (Lâ aceztü an ihyâilmevtâ velâkin aceztü an muâlecetil ahmak) (Ölüleri kudret-i bâri ile mûcize olarak dirilttim. Lâkin ahmakları hiç bir suretle islâh ve tecâvi edemedim.) Ahmaklığı ne ile târif edebilirsiniz? Suâline karşı cevâbında (Ahmak o kimseye denilir ki, eğer bir defa bir şeye fikri takılsa, gerek hak ve gerek bâtıl o şeyin icrâsına musir olup, âlem bir tarafa o bir tarafa olur. Fikrinden vaz geçmesi muhâldir.) Bu câhili hareketlerinden vaz geçiremeyen adam ise artık ona (hayır ve şerrini bilmez, ahmaktır.) der. Melik-ül mennân olan rabbil izze, mâlikiyet sıfat-ı behiyesini bir kimseye ihsân eder, mâlikiyet mânâsını tamâmen icrâya muvaffak eylerse o adamın hem kendi ve hem eli altında olanlar istirahat eder. Meselâ : Bir arap bir deveye mâlik olur, o zayıf hayvanı işinde gücünde kullanır, yiyecek ve içeceği ile istihdâm ve istirahatine hakkıyle vukufu olmazsa tez vakitte deveyi elinden çıkarır. Heyhat! oturur, ağlar. Bu arap mahzâ kendi tarafına olan menfaatini iltizâm ettiği için sâhibi bulunduğu deveyi göremedi. Fena halde yük altında ezmiş olduğunu deve öldükten sonra anladı.

Din kisvesine bürünmüş bâzı kimseler kendi nefs-i emmârelerinin günâh yükü altında ezilip fena bir hâl almış oldukları için bu kasvetlerini görmezler. Bir ilim iddiâsında bulunanlarına

dininden ilk bilgileri sorulmuş olsa, zâhir ve mümkün olan bir ilmi tahsil ve en mühim olan bu şeyi târiften âciz iken, her bir âkil ve âlim için husûlü mümkün olmayacak derecede gibi bulunan mârifetullâhı nasıl tahsil edebilmiş. Kendisini bu eğri büğrü sokaktan evrile çevrile zorlayıp geçiremeyen bu adam acaba yüklenmiş olduğu merteği nasıl geçirecek. Kendi geçemeyeceğini düşünmez de bir de koca merteği yüklenir. İşte, böyle ahmak adamları yola getireceğim diye boşuna yorulmayınız. Nasihat kabul etmez, fikri merteğe saplanmıştır. Ondan vaz geçiremezsiniz. Dokunmayın, yorulsun, yuvarlansın; ahmaktır, cezâsını çeksin.

Mâlûmdur ki, ahmak bir kimse nâil olduğu nimeti muhâfaza edemeyip, hâl ve şânına bakmayarak hem kendini ve hem de eli altında bulunanı her saâdetten mahrum bırakır. Zirâ ahmaklık insanı ne bir şeye mâlik eder, ne de eli altında bulunan rahat yüzü görür. Ahmaklık iki nevidir:

Birisi, dünyâyı görüp dünyâdan gayriye aklı ermez. Yâni, ahrete âit ne kadar nasihat versen kâr etmez. İşte, bu müthiş illet bir kimsenin itikadına saplanmadan, onun (İLÂHİNNÂS) melceine sığınarak, milletinin itikadını taklit etmenin kurtuluş yolu olduğunu idrâk etmesi lâzımdır. Güzel ahlâk ve güzel itikad sâhibi olan bir kimse her şeye mâlik ve her şeyin muhâfazasına

muvaffak olur. Dünya ve ahretine ait olan fâide ve saâdetini kazanır. Bunların hepsi o ilâhî itikad ve o millî ahlâk sâyesindedir.

İkincisi de, bencilik ve kendini beğenmektir. Böyle kibir ve gurur sâhibi olup kendini beğenen ve ibâdetine güvenerek bu suretle Allahın rahmetine hak kazandığını iddia eden kimseden; iyi ahlâk niyâz ve ümit ederek millete yararlı olmayı dileyen bir fâsık fâcir, Cenâb-ı Hakka daha yakındır. Zirâ, o, insanları iyi, kendini fena görür. Âbit ise, halkı fena görerek kendi namına gurur duymasiyle helâki koltuklamıştır.

V

Vesvese - İslâm itikatlarına muhâlif ecnebi kitapları - Görenek - Sanayi - İstihkak ve ademi İstihkak - Sun'î ve kemâlî insan - Ahlâkın sirâyeti.

(MİN ŞERRİL VESVÂSİL HANNÂS ELLEZİ YÜVESVİSÜ FÎ SUDÛRİNNÂSİ MİNELCİNNETİ VENNÂS).

Vesvâs; insan ve cin tarafından kalbe bırakılan şer sebebile hâsıl olan vesvese yolu ile insanların kalblerinde husûle gelen sârî bir hastalıktır. Bu da üç nevidir :

1 — Hatim : Kalbin mühürlenmesi, yâni hak namına bir şey kabul etmemesi.

2 — Zeyiğ : Kalbin bâtıla meyli.

3 — Ekinne : Kalbde husûle gelen bir perde.

Bunların hepsi vesveseli sözlerle, gurur, veya nefse ârız olan kötü düşüncelerle hâriçten kalbe sirâyet eden birer hastalıktır.

İnsanlardan zuhûr eden vesveseler yukarıda zikredilmiş ve bunun ne yolda olduğu gösterilmişti.

Cin ve dev, göze görünmeyen, iz'âc edici ve korku verici bir şeyin ismidir. Evhâm ve hayâl bu gibi şeyleri tevlit edeceğinden tahkik erbâbı hayâlî şeyleri cin ve vehmî şeyleri şeytan ile te'vil etmişlerdir. Fakat bu te'vilden hariçte cin ve şeytan yoktur mânâsı çıkarılmasın. Hattâ âdetin ve ünsiyet olunan eşyânın gayri bile insanın fikrini meşgul edeceğinden o kabil şeylerden dahi insanda bir infiâl ve teessür husûle geleceği muhakkaktır. Bu hususta deliller göstermeğe lüzum yoktur.

İslâm itikatlarına muhâlif olarak yazılmış ve bir takım bâtıl aklî delillerle tahkim edilmiş bir ecnebî kitabını mütâlea ederken insanın hayâlinde vukubulan muhâkemelere hele bir dikkat olunsun. İşte bu zihin muhâkemelerinde tasavvur olunan hayâlin ismine cin denilir. Zirâ bu hayâl, insanın fikrini alışılmayan ve aklen mümkün olmayan hususlardan birine rapteylediğinden mutlaka bir ecnebî kitabından istifâde edilen şey ancak hayâl ve vehmin din ile müsademelerinden gayri bir şey intâc etmez.

Ecnebîlerin serdetmiş oldukları bir takım âlâyişli aklî deliller o mâsum, günahsız gençlerin içlerini tırmalar durur. Hayâl ve vehminin mecburiyeti altında o vâhimeleri bir bir kabul etmesiyle kendisinde milletine muhâlif hisler zuhûr eder. (YÜVESVİSÜ FÎ SUDÛRİNNÂSİ MİNEL-

CİNNETİ) den cin ile, yâni kitapları mütalea ederek fikir ve hayâlini vesvese ile doldurur. Bu umûmî kaide üzere herhangi bir suretle milletine muhâlif fikirlere kapılmakla o şahıs milletine zararlı olur. Bu gibi şeylerle o kimsenin tabiat ve mizâcına bir inhirâf ârız olur. Bu kimse, hakikat erbâbından birinin ilim ve reyine müracaat edip o latif ve sâfi ahlâkını ve o millî itikadını bu müthiş marazdan kurtarmak için bir tedâviye muhtaçtır. Bozuk akidelerden, mânevî tabib olan ârif ve âlim zâtların hazâkatiyle kurtulmak mümkündür. Yoksa, her önüne gelen ve bir iki şey öğrenmekle kendisini olgun addeden kimseler, dinin kemâl ve inceliklerini anlayamaz. Herhalde böyle ârif zâtların vücûdunu buluncaya kadar araştırmak icâp eder, ki maksada ulaşmak mümkün olsun.

(KUL EÛZÜ BİRABBİNNÂSİ MELİKİNNÂSİ İLÂHİNNÂS) Cenâb-ı bâri ve tekaddes hazretlerinin nimet hazinesinden nüzul eden büyük ihsânları, koruma bakımından, burada üç kısma ayrılmıştır.

1 — Görenek : Hissî olan bir nimet mukabilinde hissî bir mukavemet lâzımdır. Bu ise, sebep ve göreneğe göre bulunmaktan ibârettir. Zaman ve mekânın hilâfına olan hareketi görenek kabul etmez. Mukavemet edenler kederli ve tasalı otururlar. Bu ise mensûp olduğu millet ve kavmin

ef'âl, harekât ve sekenâtına kendini uydurmamak demektir. Görenek ve kavminin âdeti üzere terbiyeli, çalışkan, gayretli ve ciddî olan bir kimseye terbiyeli denilir. İşte böyle terbiyeli bir zâtın hassalarını elde etmiş olan bu kimsenin hareketi âlemin gidişine de muvâfıktır. Zillete tesâdüf etmez.

2 — Sanâyi : Aklın ihsânı, verimi ve mânevî tasarruftur.

3 — İstihkak ve adem-i istihkak; ki bir nimete nâil olmak veya olmamaktır. Bu ise insanlara bahşolunan diyânet ve ilim taraflarıdır, ki tâlibini dünya ve ahret saâdetlerine nâil eder. Bu da doğruluk, iyilik, nâmus ve kanâat gibi zâhirî alâmetlerle görünür. Eşyânın hakikatine vâkıf olanlara gizli değildir ki, Cenâb-ı bâri ve tekaddes hazretleri bir şeyi murâd ettiği takdirde evvelâ o şeyin icâdı esbâbını, beka suretini, ne suretle vücûd bulacağını ve kendisini içten ve dıştan koruyacak olan akıl, ilim, mârifet ve sâire gibi hususattan da yaradılış nasibini verir ve vâsıtalarla bu vücud âlemine gönderir. Yâni anadan dünyaya yeni gelen mâsum, bu sebebler âlemine uygun olarak gelir. Hiç bir şey, yolundan çıkıp başka bir yola gitmez. Eğer yaradılmışlar takdire, yâni tabiata ve esbâba muvâfık olmamış olsaydı yaradılmışların vücûdunun sebepsiz husûle gelmesi icâp ederdi. Bu ise Allahın

kanununa muhâlif olduğu gibi aklen ve âdeten dahi muhâldir. Her halde insanların uzviyet ve bünye bakımından yavaş yavaş terbiye ve kemâle ulaştırılması, sebeb perdeleri arkasından, nihayet rabların rabbı olan cenâb-ı bâri ve tekaddes hazretlerine dayanır. Bu takdirce, esmâ âleminden nüzûl eden eşyânın vücûdu, esbâb âlemine iner. Bu âleme sebeb ve vâsıtalar âlemi denilir.

(RABBİNNÂS) ın ikinci nevi, ruhânî ve melekûtîdir. Ruhânî tarafını iltizâm edecek kendi cinsinden ve yahut cinsine benzeyen şeyden bir vücûdun lüzumunu iktizâ eder ki, o ruhânî ve melekûtî vücûttan ruhânî ve melekûtî şeyleri alır. Meselâ, fikir kuvvetinden vücûda getirilen güzel yazı ve yahut bir san'atta mehâret kazanmak gibi. Melekûtî olan şeyleri melekûtî şeylerle husûle getirir. Ruhânî ve melekûtî olan Cebrâil A. S. ın vahi ve ilham gibi şeyleri vücûda getirip şuhutta gösterdiği gibi. İnsanın iyi ahlâk ve ilim sıfatı gibi ruhânî ve melekûtî sıfatlarla vasıflanması (BİRABBİNNÂS) terbiyesine muhtaçtır. İnsan aklını âlât ve ecsâma aksettirerek bir iş husûle getirir. Bu işin husûlüne sebeb ve müessir olan kuvvet ruhânî olan akıldır. Yoksa işleyen âlât ve edevât kendi kendine bir şey yapamaz. Makine yapılan demir, ne dikiş diker, ne de iplik büker. Bir vapuru denizde, bir treni karada, bir tayyareyi havada insanın emir ve

hükmüne râm ederek istediği surette bunlara bir hareket ve faaliyet bahşeden, seyir, tevakkuf ve idâresini tedvir eden hep beşerin aklıdır. Bu ruhânî olan kısım da iki nevidir :

1 — Mücennede, ki hayvânî cisimlerde görülendir.

2 — Mücennede olmayan, ki âlât ve edevât ile husûle gelendir.

Bunların da her biri latif-i cismânî ve latif-i zulmânî diye iki kısma ayrılır. Latif-i cismânî, yâni bir cismin yüzünde hayat görülürse cismânî demektir. Zirâ, o cismin muhafaza ve bekasına kendisinde o ruhun mutasarrıf olarak istikrar bulmasiyle hükmolunur. Hayvanlar ve nebatlardaki hayat gibi. Diğer kısmı latif-i zulmânîdir ki, bir cisimde o ruhun eseri başka bir vâsıta ile görünür. Cisimlerdeki sıcaklık, soğukluk, câzibe, dâfia ve tutucu kuvvetler gibi. Bu nevi ervah tabiî ve sun'î kısımlara ayrılır. Tabiî kısmı, cisimlerde olan hassalardır. Zirâ, ruh onlarla mutasarrıftır. Sun'î kısmı da, mücennede, elektrik ve sâir makinelerde görülen beşer aklının eseri gibidir. Bunlar gelecek fasıllarda tafsilâtiyle bildirilecektir.

Âlemde insan ne büyük bir makamı hâizdir. Cenâb-ı Hakkın halifesidir. Belki yed-i kudretidir.

Ey evlâtlar, insan olmağa çalışın. Tabiî insan bir şeye yaramaz. Sun'î ve kemâlî insan olunuz.

Böyle bir insan olmak, öğrenmek ve öğretmek ile olur. İlim, hüner ve ahlâk, insanlık erkânındandır. Öğrenip öğretmekle insanlık erkânını sağlamlaştırınız ve takviye ediniz. İlimsiz, insan bir şey olamaz. Bu ilim vâsıtasiyle insan kendini vahşet vâdisinden çıkarır ve behâim sıfâtından mümtaz tutar. İnsanda zuhûr eden ef'âlin dahi müntehâsı rabdır. Mutlaka, insan diğer bir insanın terbiyesi altında sun'î, makbûl ve mâkul bir insan olarak hazırlanır ve yetişir. Her ne kadar akıllı ve müstait olsa da, hiç bir kimsenin terbiye görmeden gerek din bakımından ve gerek dünya bakımından olsun olgunluğu mümkün değildir. Çünki, böyle bir kimse insâniyet âleminde makbûl bir ilim ve mâkul bir san'at gösteremez.

Evet, insana bir insanın ahlâkının sirâyet ettiğini bâzı kanaat verici deliller ile isbât ediyorlar; fena veya iyi arkadaşın, yakınlarında vâki olan tesirini gösteriyorlar.

Beşerin tabiatı her gördüğünü alır. Yakınının ahlâk, ef'âl, ilim ve harekâtını dahi tamamile zapteder. Bu itibarla, çocuklarınızı terbiye ve ahlâkı iyi olmayan kimselerle konuşturmayınız. Bülûğ hâlinde dahi insan yakınından ilim, hüner ve ahlâk öğrenir. Bu yaştaki çocukları da yine güzel ahlâk sâhibi kimselerin terbiyesine tevdi etmelidir. Zirâ, bunlar da mârifet ve hünerinden evvel, yakınının ahlâkını ve harekâtını taklit eder.

Düşünce ve harekâtı millî, her tabiatı edepli ve doğru muallimin vücûdu ne kadar elzemdir. Kâmilden her cihetçe kemâl, nâkıstan noksan zuhûr eder. Kâmilden noksan zuhûr etmediği gibi, nâkıstan dahi kemâl me'mûlün hilâfıdır. Amel ve millî itikada muvâfık olmayan kimselerden doğruluk beklemek ölünün gözünden yaş beklemek gibidir. (Kötü ağaç kötü meyve husûle getirir.) Ahlâk ve etvârı millî olmayan kimselerden husûle gelecek gerek ittifak ve gerek ihtilâf millî olmadığından ihtilâlden gayri bir semere vermez. Büyük bir cemiyeti iztirâpta bırakmaktan başka bir şey bunların elinden gelmez.

VI

Askerlik san'atı - Askerliğin islâmiyetteki mevkii - Askerlik şeref ve terbiyesi - Askerlikte tahsil - Askerin mukaddes vazifeleri - Sancağın kudsiyeti - Annelerin ricası - Cesaret - Muzafferiyet - Sebat - Vatanî vazifeye lâkayıt kalmak

Ey evlât!.. Mektepte ilim tahsil etmiş olduğunuza elinizdeki diploma şahâdet ediyor. Şimdi sizin baş vuracağınız ve sığınacağınız iki durak vardır.

Biri, mukaddes olan askerlik mesleğine girerek muharebe ilmini ve askerlik san'atını öğrenmek icâp ve iktizâ eder. Terbiye çağı, insanı yirmibeş yaşına kadar mekteplerde ve askerlikte tahsil-i kemâlâta sevk ediyor. Hele askerlik ilimleri islâmiyette, peygamberlik makamı gibi, ne büyük ve şerefli bir mevki işgal etmiştir. Müslümanların her sınıf ve her ferdini bu şerefle imtiyazlandırmıştır. Her müslüman askerlik hususunda Nebi-i Kerime uymak suretiyle saâdet mertebesine erişmiştir. İnsanlara insanlık âdaplarını öğreten askerliktir. Askerlik tabiî bir mual-

limdir. Her ne kadar bir kimse zihnen gabî ve fikren durgun olsa bile, askerlik şeref ve terbiyesi ile işe yarayacak bir surette adam olur. Gabîlik ve câhilliği gider. Askerlik etmeyen akıllı ve zeki bir köylüden, askerlik âleminde terbiye görmüş ve göreneği hasebiyle hareketlerini tanzim etmiş bir gabî adam iş sırasında daha elverişli ve daha insâniyetlidir. Köy halkı ve mahalle ahâlisi arasında askerlik şeref ve meziyeti o câhili akıllı ve müdebbir bir adam derecesine getirmiştir. Köylüler arasında bile askerliğin şerefi pek muteberdir. Askerlik görmüş geçirmiş ahmak bir köylü kendi muhitinde askerlik etmeyen ve zeki olan emsâlinden pek ziyâde rağbet görür. Hem gerçekten askerlik insanları açar, her işde elverişli bir hâle koyar. Bir de askerliğe girmiş bir ahmak adam bu şereften mahrum olan akıllılardan her hususca iyi olabilir. Yukarıdan beri şunu arzetmek istiyorum : Ebediyen payidâr olacak devletimiz, kur'a askerlerini yalnız düşmanla harp için almıyor. Ancak, bu insanlık mektebinde herkesin en büyük ihtiyaçlarından olan maişet, ahlâk ve hoş geçinmek ilmini öğretmek için alıyor. Bu edep kazanılacak yerde umum millet efrâdına askerlikle beraber bunları da öğretiyor. Vatan evlâdını bir yere toplayarak bir kazandan çorba içirmek, bir kumaştan elbise giydirmek ve aynı suret ve hareket, aynı ef'âl

ve ahvâl üzere bulundurup onlara bir kardeş ve aynı ananın evlâdı gibi muamele ediyor. Askerler devletin ciğerpâre evlâdı makamındadır. Askerlik âlemini ve insana ne rütbe ve ne haysiyet vereceğini bilmiş olsanız ilelebed askerlikte kalmayı arzu edersiniz. Zirâ, askerlikte yemek, içmek, harçlık, borçluluk gibi tasaları hep babamız makamında olan devletimiz iltizâm ve der'uhde etmiştir. Evlâtlarının, her türlü ihtiyâç ve levâzımatına karşı fedâkârâne ve fevkalâde bir gayret sarfediyor. Evlâtlarını her nerede bulunursa bulunsun, refâh ve rahatlığı için ihtiyâçlarını karşılayarak her şeyi ayaklarına gönderiyor.

Sizleri böyle mes'ut bir hâle getiren büyük, şerefli ve muhterem bir babanın şu göstermiş olduğu fedâkârlığa karşı ne iyilik edebileceksiniz? Vatan ve milletin büyütüp terbiye ettiği bir çocuğun canından gayri fedâ edebilecek nesi vardır? İşte, siz de kendinize düşen vazifeyi böylece takdir ve icâbında ifâ etmelisiniz.

Devletimizin hâlisâne niyeti size âlicenâplık dersini vermek, insâniyet, güzel ahlâk ve muâşeret gibi şeyleri okutmak ve bizim üzerimize aklen ve naklen öğrenilmesi farz-ı ayn olan hak ilmini öğretmektir. Hep bunun için tâlim ediyorsunuz.

Babanız, elhamdülillâh, sizi bu dereceye

mahzâ Cenâb-ı Hakkın ihsânı olarak yetiştirdi. Askerlik çağına geldiğinizde büyük babanızın, yâni devletin, terbiyesine tevdi edecektir. Size, orada vazifenizin neden ibâret olacağını söyleyeyim; biliniz ki, askerlik hep bu tenbihlerimden ibârettir :

Askerlik, bu yüksek meslek, vatan, din ve milletimizin muhâfazası için tertip olunmuş cihan değer kıymetteki bir cemiyetin ismidir. Dünyada terakki, hürriyet, saâdet ve rahat bununla kaimdir. Asker olmayan adamın elbette kendisinde vahşetten, hiç olmazsa kokusundan olsun bir eser bulunur.

Allah-ü teâlâ hazretleri seni askerlik şerefine nâil buyurmuş, çok şükür seni bu şereften mahrum bırakmamıştır. Şimdi askersin. Bir askerin üzerine lâzım olan ve uhdesine düşen mukaddes vazife şu bildireceğim ehemmiyetli şeylerden ibârettir :

Birincisi; asker kendisini devletin muhterem ve gayet sevgili oğlu gibi zannetmesi lâzımdır. Zan ile değil hakikaten kendi evlâdıdır. Devletin asker evlâdını ne kadar sevdiğini dâimâ göstermiş olduğu fedâkârlıktan anlamak pek kolaydır. Cenâb-ı Hak hazretleri seni, benim gibi zayıf bir babadan, bütün milletin babası olan devlet gibi kuvvetli bir babaya tevdi buyurdu.

Devlet, dünyada hiç bir şeyi asker evlâdına

değişmez. Bu alâka çok görülmemeli. Çünki, devlet askerin ciddî bir babasıdır. Bir evlâd babasına nasıl muhabbet ederse devletine de öylece ve belki daha ziyâde muhabbet etmelidir. Âdâp ve insâniyet dâiresinden hiç bir suretle hârice çıkmayınız. Yâni gazab, hırs ve şehvet gibi şeylerden tamamiyle çekinenler tabiî, âşikâr olan bu kurtuluş dâiresinden dışarı çıkamaz. İffet ve istikametle hareket ediniz ki, babanız sizden râzı olsun.

İkinci vazifeniz; Allahın ve Peygamberin ve âmirlerinizin emirlerini her halde itirâz etmeyerek hüsn-ü kabul etmektir. Zirâ, büyüklerinin emrini tutmak kitap ve sünnet ile sâbittir. Âmirleriniz, kumandanlarından aldıkları emri sizlere teb-liğe memurdur. Devletiniz sizleri onlar vâsıtasiyle terbiye edip son derece kemâl ve insâniyete ulaştıracaktır.

Üçüncü vazifeniz; gerek tab'an ve gerek şer'an mekrûh ve lâyık olmayan şeylerden perhiz etmek, ahlâkınızı bozacak hertürlü fena fikirlerden sakınmaktır.

Dördüncü vazifeniz; doğruluk ve saygıdır. Bulunmuş olduğunuz mukaddes askerlik meslğinde doğruluk ile askerliğe saygı lâzımdır. Doğruluğun mânâsı yalnız lisâna münhasır olmayıp belki bütün harekâtınızı ihâta etmelidir. Zirâ doğruluk ve yalancılık kalbin ahvalinden

bulunması hasebiyle bütün âzâlara sirâyeti de şüphesizdir. Meselâ, bir subay erlere vazifesini tâlim ederken; (Evlâtlar, kumandanın emriyle vazifenizi sizlere bildiriyorum.) kumandasını er aldı mı, dört gözle emrin verilmesini bekler. Ve emir verilir verilmez hemen vazifesini yapar. Bu suretle doğruluğunu göstermiş olur. Doğru olanlar birbirlerini severler, hürmet ederler. Âmirlerine her zaman itâat ve inkıyâtta bulunurlar. Subayınız; (Emir bundan ibârettir.) dedi mi, hemen bu kurtarıcı sözlerin mânâsını düşünerek askerliğe ait vazifenizi lâyıkiyle hıfz ve zaptetmelisiniz. Er, üzerine terettüp eden vazifeleri iktidârı dâiresinde istekli istekli yapmalıdır. Hele mensûp olduğunuz taburu, bölüğü ve takımı bir kere nazar-ı dikkate alınız; ne kadar mehâbet ve ne kadar azameti vardır. Halbuki o sizden mürekkeptir. O, sizsiniz yavrularım. Vatanın itimâd ettiği ve bunca zamandan beri iftihâr göziyle baktığı güzel görünüş sizlerin vücûdlarınızdan terekküp etmiş bir birliktir. Evlâtlar, baba ve analarınız hasret dolu gözlerle sizlerden ne bekliyor? Din ve vatanın muhâfazası değil mi? Bu ne ile meydana gelir? Ancak sizlerin iyi çalışmanız, itâat ile tutmuş olduğunuz işlerde dikkat sarfetmenizle meydana gelir. Oğlum, milletinizin gösterdiği yolda yürüyünüz ve dâimâ milletinizden istifâde ediniz. Kendinizi millete ve mensûp olduğunuz

devlete her harekette muvafık bulundurunuz. İçki ve zinâ gibi çirkef kuyularına düşmekten çekinmek üzerinize vâciptir. Çünki, bunlar çok fena ve tehlikelidir. Hele münasebetsiz yerlere gidip tedâvi kabul etmez illetlere kendi elinizle kendiniz çarpmayınız. Kedi gibi sirkat denâeti, tilki gibi müzevirlik rezâleti sizin gibi şeci' ve bahâdır olan arslanlara hiç lâyık mıdır? Siz, arslanlar gibi yiğit ve ulüvv-ü himmet sâhibi olunuz. Her halde askerliğe leke sürecek fenalıklardan nefsinizi temizleyerek yüksekliğin zirvesine çıkınız. İyiliklerinizle insanların gözüne ince ve sun'î bir ahlâk heykeli dikiniz. Sizleri baba ve anneleriniz görüp teşekkürler etsinler. Hele sizin taşıdığınız o sancak; şerâfeti ne ile kazanmış, ona neden hürmet ediyoruz? Evet, o hep bizim babalarımızın ve dedelerimizin gülgûn kanlarından renk almıştır. Bizim millî nâmusumuzu ve dinî gayretimizi gösteriyor; «Ey millet ve din evlâtları!.. Vatan ve milletin nâmusunu muhâfaza ediniz.» diyor. Düşman ile muhârebede eğer büyük şehitlik rütbesine nâil olmuş olursanız ebedî hayat ve daimî saâdeti taşıyan bu şerefli sancağın hakkını tamamiyle vermiş olursunuz.

Şeref ve kudsiyeti pek büyük olan bu sancağın altında cesâretle çarpışanlar, dünyayı din ve devletine fedâya hazır, Allahın yardım ve muzaf-

feriyetine sığınmış gaziler; anne, hemşire, mal, nâmus ve vatan muhâfızlarıdır. Bir hiss-i heyecân ve hasret dolu gözlerle ellerini açarak Cenâb-ı Rabb-il-âlemînden nusret duâsında bulunan ana ve bacılarınız, büyük bir iştiyâkla sizlerden din ve millî nâmusun muhâfazasına yardım bekliyor. Bunlar; haydi evlâtlarım, ileri marş ileri diye sizi teşvik ediyor. Kendi göz yaşlarının akmasına ruhsat vererek mertliğinize, yiğitliğinize sığınıyorlar.

Annelerin ikinci istirhâmı; «Evlâtlarım, bizleri muhâfaza için göğüslerinizi siper ediniz. Sakın firar edip kadınların içine gelmeyiniz. Bizim gibi kadın değilsiniz. Sizden düşman ile muhârebe ederek zaferle dönmek gibi iyi netice bekliyoruz. Bizim gibi bir takım âcizlerin içinde vatanın nâmusunu muhâfazadan kaçmak mahcupluğu ile nâmussuzca yaşamaktan ise, şân ve şerefle düşmana hücum ederek ölümü karşılamak daha hayırlıdır. Her halde insan bâki değildir. Nasıl olsa bir gün evvel, bir gün sonra hepimiz çâresiz öleceğiz. Haydi ırz ve nâmusumuzun muhâfazası için, arslan evlâtlar, marş ileri.» diye vatan uğrunda sizleri fedâ eden bu annenin ricâsıdır. Kumandasına bakınız, acaba bu telâş ve istirâbı neden ileri geliyor? Köşede oturup hiç telâş etmesin mi? Tanrı korusun, bir kere gayretsizlik yüzünden memleketimize düşman ayak basarsa

annelerimizin, hemşirelerimizin nâmus ve ırzı ayaklar altında çiğnenir. Öyle bir zamanda bunun böyle olacağı şüphesizdir. Bunun çâresi telâşesiz bir şecâat, sebat, mukavemet ve düşmanı mahv ve helâke gayret etmekledir. Annenizin verdiği kumandayı can kulağıyle dinleyiniz. Bir de vatanınızın verdiği kumanda vardır, ki bu kumandayı subayınızın ağzından işitiyorsunuz. Düşmana hücum için subayınızın emrini aldıktan sonra korku ve telâşı bırakmalı, cesûrâne davranmalıdır.

Cesâreti târif edeyim : Evlâdım, cesâretin mânâsı soğuk kanlılıkla, tam sür'at ve fevkalâde dikkatle silâhını kullanmaktır. Muhârebede en seri' ve en çevik davranan kazanır. Düşmanı gördünüz mü hemen acele ile işe bir netice vermelidir. Er, öyle sür'atle silâhını kullanmalıdır ki, karşısında bulunan düşman kullanılan silâhın ne olduğunu anlamağa vakit bulmadan yere serilsin. Bu sür'at ve bu kuvvet gözünü korkutsun. İşte, böylece sür'at ve dikkatle silâh kullanabilmek için şimdiden itinâ ve sür'atle silâh kullanmağı tâlim ederek meleke ve mehâret peyda etmelidir. Bir kimse elindeki silâhı fevkalâde bir sür'atle kullanmağı öğrendikten sonra artık korkmasın; kendini kurtulmuşlardan addetsin. Muharebe esnâsında herkes kendi nefsi ile meşgul olacağından, mukabilindeki hasmından başkasına çatmaz. Bu sözlerim hücum hâlindedir.

Muzafferiyeti şu yolda târif etmişlerdir: Harpte sebat, hücumda sür'at, keşifte dikkat, muhâsarada devâm ve gayret göstermektir. Harpte yavaşlık, gecikme, hücumda ağır hareket, keşifte hiyânet gösterilir ve muhâsarada bulunan düşmanı iz'âç ve tazyikte ihtimâm edilmezse muzafferiyet kazanılmaz. Harp; bütün orduyu teşkil eden her ferdin yerinde ve vazifesinde sebâtiyle kazanılır.

Sebat; yalnız düşman karşısında gösterilen metânete denilirse de bir mevkiin muhâfazası sırasında mukavemete de denilebilir. Meselâ, hâkim noktaları yakalamak, yakın ve uzak hat-ı ric'atleri muhâfazada sebat göstermek en mühim şarttır. Dâimâ bu istinat noktalarını göz önünde tutmalıdır. Yalnız kendi bilgisine güvenmeyerek Erkân-ı Harbiye tarafından harp fennine tatbikan yapılan keşif ve plânın tertibinden sonra, müdafaa ve taarruz bakımından ehemmiyetli mevkilerin korunması lâzımdır. Bâzı âmirlerin hususî hallerine garazen (Muhârebede varsın mağlup olsun, ben bunun emrini dinlemeyeceğim.) diyerek hakikî vazifesi olan vatan ve millet muhâfazasına lâkayıt kalmak, (Varsın düşman alırsa alsın.) fikrinde bulunmak, askerlik âleminde melun bir fikir olduğundan, şayet bu fikirde bulunan olursa te'dip ve terbiyesi elzemdir. Kumandanın emri ne ise onu yapmak icâp eder. Orada emir ve irâde onundur.

İKİNCİ KISIM

I

Hakkın ilâhî san'atı ve ilâhî kudreti - Arz ve Arz ile ilgili hususlar - Verimsiz topraklar - Arz tabakaları ve zirâate elverişş dereceleri - Yer altı suları - Havanın suya istihâlesi - Arteziyen kuyuları - Jeoloji haritaları - Genç mühendislerimizden beklediklerimiz - Zirâatte ciddiyet - Ağaç dikmenin faydaları.

Cenâb-ı Hak ef'âline mazhar olan cisimlerin vücûduna Arzı mazhar kıldığı gibi, insanı dahi mazhar etmiştir. Eşyâdan zuhûr eden ef'âle, Hakkın (ilâhî san'atı) ve insandan zuhûra gelen ef'âle de (ilâhî kudreti) denilir. Meselâ; yer yüzünde görülen ağaçlar, nebatlar, hayvanlar ve sâir canlılar ile Arzın hâsılâtı olan mâdenler, katı cisimler ve sâir bu gibi şeylerin başlangıç, icât ve ihtirâı Arzın rübubiyeti ile husûle gelir. Sonra, Cenâb-ı Hakkın aşikâr olan kudretine tevdi edilen o şey, garip, türlü türlü suret ve şekiller gösterir. Nitekim; Cenâbı Hak (YEDULLÂHİ FEVKA EYDÎHİM) buyurmuştur. Bizim tasarrufumuz ile husûle gelen bu kadar icât olunmuş şeyler Bâri teâlânın zâhir olan kudre-

tidir. Cenâb-ı Hak için bir el vücûdu tasavvur olunursa o el bizim elimizin gayri olamaz. Ve bu elimizin üzerinde Bâri teâlâ ve tekaddes hazretlerinin eli ve elinin kudreti ve bu elimiz onun san'atı olduğu gibi (VE İNNEL KULÛBE BEYNE ISBİAYNİ MİN ÂSÂBİRRAHMÂN) bu hikmeti açık ve zâhir bir surette gösterir. Bu takdirce akıl, fikir ve mârifetimiz hep o Sâni'teâlâ hazretlerinin iki parmağı arasında hareket eden bir kalem gibidir. (VE ALLEMEL İNSÂNE MÂLEM YÂ'LEM), (VE YAHLÜKU LEKÜM) yâni irâde ve ihtiyârınızın sarfiyle ileride daha keşfedilmemiş ve zuhûra gelmemiş olan eşyâ ve sâireyi sizlerin ilim ve istidâdınız vüs'atinde sizin ile sizin için ihtirâ ve inşâ ederim. (MÂ LÂ TA'LEMÛN) hâlâ o şeyler ilmen ve aklen sizin meçhulâtınızdandır.

Maişetimize tealluk eden umûr ve hususların tamamı Arzdan husûle geleceğinden Arz, bize nisbeten müşfik bir anne makamında demektir. Bütün ihtiyaçlarımız Arzla alâkalıdır. Fakat, Arzın diğer kürelere olan münâsebetlerini bilmek ve ona vukûfumuz olmakla, Arzın kendi tasarrufuna bir şey ilâve etmek veya noksan getirmek kabil değildir. Meselâ; şuâlar ve cisimlerin sâir hassaları gibi, ki ziyâdan gayri ve ziyânın bile bize olan menfeat ve mazarratının

bizce ancak pek cüz'î bir kısmı keşfolunmuştur. Rüzgâr, yağmur, bulut, gök gürlemesi, şimşek çakması bunların hepsi Arzdan mütevellit olduğundan bunlara olan ihtiyaçlarımızı Arza hamlederiz. Bir şey ki, insana bir nisbet ile münâsebeti vardır, bu münâsebet cihetinden o şey insanın mürebbisidir. Rübubiyet âleminde ondan istifâde etmek için istifâdesi nisbetinde o şeye hizmet etmek lâzımdır. Meselâ; çiftçiliği murâd eden bir kimse toprağa ettiği hizmet kadar ondan istifâde eder. Bir çiftçi zirâat ve çiftçilik etmeksizin (Cenâb-ı Hak benim arâzimden nasibimi verir, tevekkül lâzımdır.) diye işsiz, güçsüz, yalnız tenbellik neticesi olarak, arâzisinin vereceğini beklerse Cenâb-ı Hak, diğerlerinden ayırmaksızın sâir beceriksiz hayvanlar sırasında, o adama da mâlik olduğu arâziden bir miktar tâze ve kuru ot gibi az bir şey yetiştirir ve verir. Arâziye hizmet, saâdet ve refâhı muciptir. Hizmet mukabilinde Cenâb-ı Hak elbette onu mahrum etmez ve minnetsiz olarak o arâziden kudret eliyle türlü türlü nimetler ihsân eder.

Bâzı arâzi vardır ki, sâhip ve sâkinlerinin maişet ve idâresini temin edecek kabiliyet ve müsaadesi yoktur. Bu gibi arâzide bir kısım halk çobanlık ile seyyar bir halde bulunurlar. Hava ve suyunun vehâmeti ve gerek toprağının kabiliyetsizliği ile ahâlisinin idâre ve maişetini temin

ve muhâfaza edemeyecek mahaller, eğer mümkün ise, usulü dâiresinde imâr edilmeli; değil ise öyle mahal terk edilerek başka bir yer bulunup hazırlanmalıdır.

Peygamberimiz (Ahâlisinin rızk ve maişetine kifâyet edecek derecede nebat yetiştirme kuvveti bulunmayan arâzide yerleşmeyiniz.) buyurmuşlardır.

RABBİNNÂS sıfatının tecellisine tam mazhar olmayan arâzinin o nisbette terakkisi için imkân çaresi olup olmadığını bilmek jeolojiye vukufu olan bir zâtın vücûduna muhtaçtır. (VE MİNEL CİBÂLİ CÜDEDÜN BİDUN VE HUMRÜN MUHTELİFÜN ELVÂNÜHÂ VE GARÂBİBÜ SÛD) Hikmet ehli indinde Arz tabakaları yirmiyi mütecâvizdir. Bunlardan bâzısı zirâate kabiliyetli, bâzısı kabiliyetsizdir.

Bu tabakalardan satıh itibâriyle farklı bulunanlar ayrı surette zirâat olunur. Arâzinin volkanik, çorak, feldispat ve kireçli olan yerleri çok dikkatli terbiye ile zirâate salâhiyet peydâ eder. Volkanik arâziden hangisi olursa olsun her kısmına sun'î bir hayat verilmedikçe zirâate elverişli olamaz. Suyun teressübâtından teşekkül eden arâzi terbiyeye her vakit hazırdır. Arâzi uzvî enkazdan mürekkep ise dâimâ mahsuldâr olur. Zirâatin genişlemesi her halde suya muhtâç olduğundan böyle islâh edilecek arâzinin geçim

ve refâh vâsıtası olabilmesi için, su tesviyesine münâsip tabakalarını muayene etmek lâzımdır.

Arzda, su çıkmasına veya akmasına mâni, yâni suyun girmesi kabil olan ve olmayan iki tabakadan birine mutlaka tesadüf olunur. Eğer bir yerde suyun giremiyeceği iki tabaka arasında girebileceği bir tabaka bulunursa kumlu olan bu tabakaya ulaşıncaya kadar kaç metre derinliğinde Arz tabakalarının kazılıp delinmesi icâp eder, bu tabakaların suyun girmesi kabil olan ve olmayan kavsi ne miktardır, genişliği ve derinliği ne derecedir ? Bunu bilmek bir mühendisin bilgisine bağlıdır. Arz üstünde bir biri üzerine biriken tabakalardan suyun girmesi kabil olmayan iki tabaka arasında suyun girebileceği bir tabakanın vücûdu zarûridir. Jeolojide bu hâl şöyle izâh olunabilir. Suyun giremiyeceği iki tabaka arasında sıkışık bir halde kalmış olan suyun girebileceği bir tabaka, Arz tabakalarının vaziyetlerine göre aşağı yukarı mâil bir vaziyet teşkil ederek uzanmış gitmiş, bunun bir ucu bir dağ yüzünde meydana çıkarak, buna mukabil diğer bir ucu da yer yüzü ile birleşmiştir. İşte Arzın emerek çektiği ve bu mahallerden giren havâ-yi nesimîyi Arz suya tahvil ve istihâle eder, ki havâ-yi nesimînin suya tahavvülü bir mizaç ile mümkündür. Böylece devamlı surette havanın suya çevrilmesiyle, havanın girmesine müsâit olan tabaka-

ların hepsini su doldurduktan sonra, bu su bir mecrâ bulup yer yüzüne çıkar, denize kadar gider.

Yağmur sularının bir mahalde birikip, cereyânına müsait bulduğu mahalden dökülüp akması da vâki ve câizdir. Arteziyen kuyuları, Arz tabakalarından suyun girmesi kabil olan mahalle kadar delinerek vücûda getirilir ve şadırvan suyu gibi kuyulardan fışkırır. İhtiyaçları yüzünden zirâat ve içecek sularını temin edemeyen mevkilerde arteziyen kuyuları açmak mümkün olsaydı bu yerler ahâlisi zarûrete düşmezlerdi.

Bir yerin akar suları ve arteziyen kuyuları olup da, yalnız zahmet ve meşakkatten dolayı çalışarak bundan hakkiyle istifâde etmek istemeyen kimseleri, mecburiyet altında, işe ve çalışmağa alıştırmalıdır. Âdi kuyular açılması ve buna dâir tulumba icâdı, rüzgâr veyahut suyun kendi tazyik ağırlığı ile akması en âdi vâsıtalardan sayılır.

Memleketimizde arteziyen kuyuları meydana getirmeğe acaba neden ehemmiyet verilmiyor ? Bu nevi kuyuların umumî sıhhate, zirâat ve sanâyie ne kadar faydası vardır. Acaba bununla memlekette husûle gelecek umran göz önüne getirilmiyor mu? Yoksa, üç kıt'adan iklim nasip olan geniş memleketimizde bu tarz üzere kuyu açmağa mahallin müsaadesi mi yoktur, yahut

müsâit para mı bulunmuyor? Memleketimizin en birinci noksanı, para kazanmağa karşılık tenbellik ederek, sarfiyata gelince fevkalâde bir cür'et ve lâkaydî göstermemizdir.

Arteziyen kuyularının mahallini tâyin etmek için jeolojiye fazla bir gayretle çalışmak lâzımdır. Böyle umumî menfeatleri temin edecek işlerde ihtisas sâhibi olmak için gayret ister. O vakit bizler de kendi arâzimizin toprak altı teşekkülâtını öğrenmiş ve anlamış oluruz. Tabakaların cins ve terkipleri hakkında Arzdaki değişikliklerden ne gibi değişmeler vukubulmuş olduğunu öğrenir; Arz kabuğunun yükselme ve alçalmasını keşif ve tahkik ile yer altında teşekkül eden mürekkep tabakaların dahi mükemmel bir haritasını elde etmiş olurduk.

Böyle bol dağları, geniş ovaları, yüksek noktalarda birçok yaylaları olan ve arâzinin her nevi ârızasına uygun bulunan bir memlekette yalnız mahallini bilip delmekten niçin âciz kalıyoruz? Bu suretle Afrika gibi mahalleri bile suya kandırmak pek kolaydır. Fakat, bulup da suyu akıtmak hünerdir. Böyle yerleri arayıp bulmak lâzımdır. Bizim mekteplerimizde bugün okunan ilimlerden husûle gelen menfeat kısaca gösterilmiştir. Yabancı memleketlere talebemizi göndermekten maksat, tahsil etmiş oldukları ilmin daha yüksek tarafını arayıp, o fennin ikmalini arzu

ve heves etmelerini teminden ibâretti. Halbuki, genç mekteplilerimiz fen öğrenip memleketin imârına, milletin terakkisine çalışmaktan ziyâde, onların bâtıl fikir ve itikadlarına kapılarak avdet ediyorlar. Bizim bu gençlerden beklediğimiz, esas maişet sermayesi olan zirâat, ticâret ve san'atta üstün bir şekilde terakkidir. Bunlar memleketimizde lâyıkiyle yapılmamaktadır. İşte böyle şeyleri öğrenip hâl ve tabiatımıza ve kendi milletimizin icâplarına uygun bir surette değiştirerek o marifet ve o ilmi bize mahsus gibi göstermek ve onlardan ecnebî rây ihasını gidermek ciddiyetini kendilerinden beklemek hakkımızdır.

Zirâatte bir çiftçinin ciddiyeti kendisini elbette servet ve saâdete kavuşturur. Bu heves ve çalışması yalnız zirâatte kalmayıp ağaç dikmeğe de teşmil edilmelidir. Ağaç dikmek hakkında Peygamberimizden bir çok hadisler vârid olmuştur. Ağaçların bereketinden, umûma faydasından, din ve dünyanın imârını mucip olup hayırlı eserler ve sadakalar sırasında bulunuşundan bahisle; ağaçların ahrete azık, evlâd ve zevcelere yardım yolunda ziyâdesiyle münâsebeti olduğu da belirtilmiştir.

Server-i âlem Paygamberimiz efendimize ümmetinin her ferdi boyun eğmeğe ve emrine göre hareket etmeğe mecburdur. Fahr-i âlem efendimiz bizim dünyaca istirahatimizi, yâni malca bol-

luk araştırıp bulmamızı, dinde dahi huzur ile kulluğumuzu emir ve ihtar etmiş olduğundan refah ve rahat kesbedinceye kadar uğraşmalıyız. Ağaç dikmekte bizim için iki fayda vardır. Birisi, bir ağaç yetiştirmiş olsak, câri hayırlar gibi sene besene idâre ve geçimimizi kolaylaştırır; diğeri yaz günü sıcaklarda bağ, bahçe ve meyva gibi, serinlik verecek şeyleri temin eder.

II

Arzımızın insan âlemine benzeyişi - Arzın sarf-ettiğ ni yerine koyması - Arza ârız olan haller - Kevnin teabbüdü - Gıdalar - Ruhun mâhiyeti ve ahret vücûdu - İhtizazat-ı hayat ile tayerân

Arzımızın insan âlemine benzeyişi iki suretledir.

1 — İnsan gibi sarfettiğini yerine koymağa muhtaçtır. O ihtiyacı, Güneşin Bahr-i mescûr (hava denizi, yâni seyyâle-i esîriye) üzerine aksetmiş olan ziyasından tekeyyüf eden hava gibi bir şeyle temin eder.

2 — Arza ârız olan haller dahi insana ârız olan hallere benzer. Bunlar yekdiğeri ile mukayese olunsa biri diğerinin aynı olduğu görülür. Meselâ; yemek ve içmek hayvanlarda açlık denilen marazın ismidir. Dâimî olan bu açlık illeti, insan ve hayvanları, (kevnin bir teabbüd nisbetine göre, yâni kevnin insan ve hayvanlarca zabt ve teshir olunması ve itâati nisbetiyle) eşyâda canlı ve cansız bütün cisimlere musallat eder. Bu ise kevnin hayvanlarda husul-ü tasarrufuna ait bir

eserin ismidir. Kevnin teabbüdü - ki bize tâbi olması demektir - iki nevi üzeredir.

1 — Hayvanlar, yiyip içtikleri gıdaları hazmederek bu gıdaları sarfolunana benzer bir hale getirir. Bu suretle, vücûd tabiî bir nisbette ve ilk yaradılış hâlini muhafaza ederek, muayyen olan eceline kadar hayatını uzatır.

Gıda dediğimiz şeyler hayvanlar için türlü türlü yollarla hâsıl olur. Bu gıda her hayvana kendi vücûdu nisbetinde ihsân buyurulmuştur. Bâzı hayvanın gıdası bir diğerine aslâ yaramaz. Cenâb-ı Hak dilleri ve renkleri çeşitli yarattığı gibi canlıların gıdalarını dahi muhtelif suret ve muhtelif nisbette halk etmiştir.

2 — Gerek nesimî, gerek gıdaî ve unsurî vücûd hep bir şeydir. Teaddüt kabul etmez. Senin, melekût-ü ebrâra tayerân eden vücûdun bu günkü vücûdunun gayri değildir. Urûcî olan bu vücûdun sana münasebeti, senin taşımakta olduğun vücûdun benzeri ve aynıdır. Tayerân cihetiyle ayni değilse de tekarrür ve telemmüs cihetiyle gayri dahi değildir. Aralarında bir yükselme nisbetiyle melekût-ü illiyine urûc eden vücûd-u nesimînin bedeninize nüzûlü tarikiyle eşyâdan size vârid olan vücûd-u mütemâsile ve mütelâhika münasebetiyle tevâzün ederek mekânında müstekardır. Yâni; mekânında istikrârı vardır. Eksilen vücûd gıda ile telâfi-i mâfât ettiği gibi, tayerân

eden vücûd dahi taşıdığımız bu vücûdun sarf eylediği gıdanın eserinden hâsıl olan ruhun tayerânından tedricen vücûdunu tamamlamaktadır. Bir nisbete varıncaya kadar ki, oradaki vücûd-u uhrevî, kemâlâtı istihsâl ettiğinde, ecel-i mev'ûdu ile buradaki ruhunun bakiyesi oraya inzimâm eder. (İNNEL EBRÂRE LEFİ İLLİYİN) Kabir hayatı ve ahret hayatı dedikleri de kitâb-ı ebrârın âlây-ı illiyinde olan vücûdudur. Bir vücûd-u mevhûbe tamamlanıncaya kadar, sana tâbi olan bu âlem-i kevinde, tekarrür ve istikrâr ve bu ihtizâzât-ı hayat ile tayerân etmektesin. Lâkin burada yine sensin. Urûç hasebiyle senin aynın olmayıp misâl âleminde senin bir mislin olduğundan, ihtizâzât-ı hayat hasebiyle gayrin dahi değildir. Bir mumun, ziyasiyle karanlık bir mahalli aydınlatması kabilindendir.

Bu beden makinesi fâsılasız bir sür'atle tedricen seni husûle getiriyor. Bir taraftan gıdaî maddeler vücûdunu tertip edip seni dâimâ bir ahret vücûduna ilhak etmektedir. Sen yine yok olmaksızın sensin. Kezâlik âlemde her şey için azîm bir değişme vardır. Otlar hayvan ve hayvanlar - insanların nebatları ve hayvanları yemesi suretiyle - insan olur.

İnsanların ruhânî kısmı, yâni nurânî cisimleri, âlây-i illiyine gider. Enkaz ve lüzumsuz fazlalıkları da toprak olur. Bir devir ki, devrettiren

Cenâb-ı Bâri teâlâ hazretleri bu âlem-i halkîde mânen zâhirdeki misilli deveran ettiriyor. Yâni, iki eliyle yuğurmuş olduğu topraktan bir buğday yapıp sâir gıdalarla birlikte onun vücûduna kaim olacak bir kudret eliyle, zâhirde vücûd bulan gıdaların mecmûunu, yeme yolu ile - Allah teâlâ hazretlerinin iki elinden diğer bir eli,ki bâtın elidir - senin irâdenle, yâni ağzına o yemeği götürmekle, o yemek, Cenâb-ı Hakkın senin vücûdunu tahmir edecek diğer eline geçip, orada senin vücûdunu teşkil ve tasvir eder. Ve bedel-i mâyetehallele çevirerek beka ve istikrârın senin vücûdunu suret âleminde hayal gibi gösterir.

III

İnsan vücûdunda kan - Arzda hava ve su - Yanar dağlar - Deniz suları - Denizlerin tazelenmesi - Esîr'in hava ve havanın Arz tarafından bel'i - Havanın ve suyun küreyvâtı - Havadaki su buharı ve hidrojenin vazifeleri

Kan, hayvanların vücûdunu besleyerek büyütmelerine hizmet eden bir madde olduğu gibi, insana lâzım olacak şeyleri vücûdun her tarafına ulaştırmak ve zararlı olan şeyleri münasip bir mahalden defetmek hizmetini ifâ eder. Arzın vücûdunu beslemek ve büyütmek hizmetini kan hükmünde olan su ve hava görür. Kan ve hava, hayvanda ne hizmet görüyorsa Arzda da su aynı hizmeti görür. İnsanda kan iki nevi olduğu gibi, Arzda kan mesâbesinde olan su da, tatlı ve tuzlu olmak üzere iki nevidir. Su, hava ve ateşden mürekkep olarak yer yer Arza dâimâ hükmeden yanar dağlar, Arzın indifâlarından başka bir şey değildir. Deniz suları, havaya tebahhur ederek, hava suretinde Arza hulûl ve oradan kırmızı kan hükmünü alan tatlı su suretine girip kaynak ve akar sular hâlinde mercii olan denize

gider. Eğer denizler tebahhur etmemiş olsaydı bir anda dünyanın helâk olması iktizâ ederdi.

Bütün denizler takriben bir asır müddet zarfında peyderpey değişip kâmilen tazelenmektedir. Şâyet denizlerdeki sular tamamen tebahhur edecek olsa, bu sular şeffaf bir cisim olarak ecsâm-ı nûraniyeden halka gibi, muayyen bir irtifâda, arzın etrafını çepçevre kuşatır. Eşyânın hayatı olan su, yine kürenin damar ve âsâbından çıkıp bu hayatı kendine has bir surette muhâfaza eder.

Güneşin ziyasiyle mütekeyyif olan esîri, hava cezbeder; Arz küresinin duman buharlariyle renkleşmiş bulunan hava-yi nesimîsini de arz bel' eder. Bu nesimî hava yerin içinde tatlı suya çevrilerek meydana çıkar. Nitekim hava, akciğerin borularından geçip kanda tesir ve nüfuzunu gösterir. Havada bulunan oksijen gaz gibi kana karışır. Kanın kürelerine yapışarak karbon gazını kandan ayırıp teneffüs vâsıtasiyle dışarıya çıkarır. Kezâ, küreyvât dahi Arza bu ameli aynen icrâ ediyor. Havanın küreyvâtı su ve suyun küreyvâtı yeryüzünde biterek çıkan ağaçlar ve nebatlardır. Ağaçlar ve nebatlar hayvanların vücûdunu teşkil eder. Şayet havada su buharı ile hidrojen olmamış olsaydı ne biz sâir yıldızları görürdük ve ne de, ziyanın aksetmesinden, havada zerre kadar harâret bulunurdu.

IV

Ağaç ve nebatların hassaları - Ormanların yağmur celbetme kudreti - Nebatların yağmura sebep olması - Arâzi vasfının değişmesi - Arâzinin terbiyesi - Tabiî ve sun'î gübreleme - Afrika çölleri (Müteharrik arâzi) - Samyeli - Arzın grizî harâretinin sarf mahalli - Yağmur suları ve akar sular.

Ağaçların ve nebatların hassasları: Ağaç dikmek ve zirâat yapmanın insanlardan başka hava ve Arzımıza dahi faydası vardır. Bu hususta geçen bahislerimizde uzun uzadıya tafsilât vermiştik. Ağaç dikmek ne kadar sevap ise sebepsiz olarak ağaçları kesmek ve yok etmek dahi o derece muzır, ziyanı mûcip, israf ve haramdır. Şâyet yirmibeş kilometre karelik bir arâziye rutubeti cezbedecek ağaçlar dikilecek olursa, yahut yüz kilometre karede rutubeti cezbedecek bir orman bulunursa denize on saat mesafesi olan bir mahalden yağmur celbettiği tecrübe ile sâbit olmuştur. Ağaçların ve zirâatin çoğalması yağmur yağmasını icabettirir. Onun için bahar mevsiminde yağmurun yağmasına ekseriya ağaç ve nebatların çokluğu sebep oluyor.

Peygamberimiz buyurmuşlardır ki (LEVLEL KAMHU VEŞŞEİRÜ LÂ TUMTİRÜSSEMÂÜ) semânın yağmurlu olmasına sebep olan buğday ve arpadır. Eğer bunlar olmamış olaydı semâdan bir katre yağmur düşmezdi. Vuku-u hâl bunu isbata kifayet eder. Görülmezmi ki, zirâatin en câzibesi kuvvetli vakti Arzın çok yağmurlu olan vakitleridir. (Rabinnas) olan Cenâb-ı Hak Arzı insana zapt ve teshir ettirmiştir.

(Rabbilfalak) olan bu Arz insanın vücûdunu terbiye ve kaybettiğini telâfi, yâni rızkını esbâb ve alât vasıtasiyle izhâr ederek Cenâb-ı Hakkın âşikâr kudretini kalb gözü ile görenlere göstermiştir. İşte ağaç ve ekinlerin havadan cezbedip sarfetmiş olduğu su buharını hava telâfi ederek sarfiyat nisbetinde denizden su buharını alır, diğer taraftan ekinler onu cezbeder. Böylelikle bir cereyan hâsıl olur ki, bu cereyan yağmur yağmasına sebep olur. Nebatlar vâsıtası ile olan cereyan mahdut bir vakit ve muayyen bir zaman içerisinde vuku bulduğu için büyük bir mecrâya vesile olamaz.

Rutubeti cezbedici ağaçlar büyük bir arâziye dikilecek olursa tabiîdir ki, nebâtâtın cezbettiği miktardan daha geniş surette cereyanı temin eder. Bir mahallin ağaçları ne kadar çok bulunursa yeryüzünü kaplayan havada rutubet o kadar ziyadeleşir. Bu rutubet, câzibe kuvvetinin

eserinden hava içerisinde peydâ olan yağmur hüzmeleri olarak ağaçların havadaki tesirlerini uzatır ve tâ denize kadar ulaşır. Bu mecrâ ile hava cüz'î surette değişir ve böylece yağmur yağmasına sebep olur. Ağaçları çok ziyade olan dağlar ile sahralarda sık sık yağmur zuhura gelmesi bu hikmete delildir.

(VALLAHÜLLEZİ ERSELERRİYÂHE FETÜSİRU SEHÂBEN FESUKNÂHU İLÂ BELEDİN MEYYİTİN FEAHYEYNA BİHİL'ARDA BÂ'DE MEVTİHÂ) Ağaçların çokluğunun faydalarından birisi de arâzinin vasıflarını değiştirmesidir. Bu takdirde arâzinin muhtelif tabakaları haricî satıhlarına göre farklı surette ekime elverişli olur ve az çok hâsılât alınır. Her halde çokça hâsılât elde etmek isteyen kimse arâzisinin iyi terbiyesine dikkat ve itinâ etmelidir. Arâzi sâhipleri elinde bulunan mahallin neye muhtâç olduğunu ve ne tohum ekmek lâzım geleceğini bilmelidir. Tarlanın nebat bitirme kuvvetine yardım edecek maddeleri kâfi miktarda bulundurmalıdır.

Hayvanî, kimyevî gübrelerle, kireç, kömür gibi tarlaların imâr ve terbiyesine hizmet eden ve daha buna benzer zirâat ilmi üzere, icâbeden kayıt ve şartlara ne kadar itinâ edilirse o nisbette arâziden istifâde edilir ve fazla mahsul alınır. Bu ağaç ve nebatların enkazı ile o arâzinin kumlu arâziden başka arâziye tebeddülü lâ-

zın geleceğinden semânın dahi bulutlu olmasını iktiza ederek o zaman mezkûr yerler, ahalisini yağmurlu bir semâ altında ve münbit toprak üstünde bulundurmuş olur.

Afrika çöllerinde uzvî enkazdan teşekkül eden bir toprağa tesadüf etmek, nâdirattan değilse de, sair iklimlerde olduğu gibi çok da değildir. Havanın tesirlerinden biri olup Samyeli dedikleri fırtına, kum dağlarını sürükleyerek uzvî enkazı bile kum hâline getirir ve Arzın zirâate olan kabiliyetini bozar. Bu fırtınalar toprağın sathından faydalanma imkânını da ortadan kaldırıp, istifâde edilmeyecek bir hâle koyarak, zirâate elverişli olmaktan çıkarır. Bu fırtınalara sebep, güneşin ziyası ile Arzın ekvator bölgesinin ısınarak ve havanın harâret ile genişleyerek o genişliği doldurmak için soğuk memleketlerden soğuk hava gelmesi ve geniş mahalleri doldurmasıdır.

Bu hava cereyanının şiddetle esmesine fırtına denilir. Sahrâ-yi kebir gibi geniş kum denizlerinde Güneşin ziyasından husûle gelen harâreti de hava gibi Arz emerek içine alır. Soğuk iklimlerde sıkışmış olan hava, sıcak mıntakalarda noksan kalan miktarı telâfi etmek için bu bölgeye hücum eder. Kış günleri gibi şiddetli soğuk hükümfermâ olan zamanlarda, harâretsiz, buz hâlinde bulunan Arz, kum deryâlarında fırtınalara sebep olacak derecede, havadan bir şey

bel'etmez. Yaz günlerinde devam eden bu sevkiyat, o arâziyi iskân edilemez bir hâle getirmiştir. Sahrâ-yi kebirin yalnız kum fırtınaları yüzünden dâimâ seyyar bir hâlde bulunan arâzisini sâbit kılmak ancak Cenâb-ı Hakkın ilâhî kudretine mahsustur. Bu havâlide çeşit çeşit değişiklik ve hâdiselere sebep olan bu hava cereyanlarının hükmü, bir canlının kan dolaşımı ve hazmı gibidir.

Nitekim, insanda ciğer havayı bel'ederek beden dâhilinde hava ile olan değişmeyi - yâni oksijen ve karbon gazındaki yanma ve değişme- (Büyük deverân) ve (Küçük deverân) hallerini meydana getirir. İnsanda ve hayvanlarda kan ile bel'olunan hava ne hâl alıyorsa küremizde de su ayni hareket ve işi yapar. Yalnız küre hava-yi nesimîyi soğuk iklime sevkeder ve sıcak iklimlerden bel'eyler (Allâhü âlem bihakikatilhâl)

Sahrâ-yi kebir ve benzeri yerler, müteharrik arâziden olmakla beraber deniz sathından seksen, seksenbeş metre kadar veya daha az yahut daha çok aşağıdır. Akdenizden ve yahut Atlas Okyanusundan açılacak birer kanal vasıtasiyle su sevk edilerek havaların itidâl kesbetmesi ve oturulabilir bir mahal olmak derecesine gelmesi düşünülürse de ekseriya, eserek sürüklediği kumlardan dağlar büyüklüğünde yığınlar vücûda getiren Samyeli fırtınalarını menetmek için bir mâni

olmadığından bu cihet akıl sâhipleri ve fen adamlarınca pek de mɛkbûl ve mâkûl görülemez.

Arz grizî harâretini bu gibi mahallerden sarfa alışmış olsaydı, zelzeleler ile bir ihtilâl vuku bulur ve bu kumlu sathın iç ve dış tarafını ârızalı bir şekle sokarak pınar, kaynak ve nehirlerin hazinesi olan dağların teşekkülünü mûcip olurdu. Zirâ, dağlar hâricen ve dâhilen zelzelelerle, Arzın teşekkülâtında husule gelen çukurlaşma ve kabuklaşma gibi, ihtilâlî eserleridir. İşte bu muhtelif suretlerle Arz su seviyesini bir muvazenede bulunduramadığından yer yer menfezler peydâ olarak, bu hâl ırmak ve nehirlerin çıkmasına sebep olmuştur. Eğer su seviyesi bir düz satıhta bulunursa cereyan etmek için mecrâya açık bir yer bulamaz.

Sular, hakikatte yağmurun yağmasından Arza nüfuz ederek hâsıl olmuş gibi görünürse de, dağların yüksek noktalarında ve külliyetli bir surette bulunan arteziyen kuyuları bu hükmü kuvvetten düşürmeğe kâfidir. Bir Arz sathında ve müteaddit mevkilerde hem arteziyen hem de âdi kuyu bulunabilir. Bu sular bâzen göl gibi bir mevkide hem cereyan eder ve hem gâip olur. Bâzı arteziyen kuyularının fışkırmaları muvakkattir. Kâh zuhur eder ve kâh gâip olur. (VECEALNÂ FİL'ARDİ REVÂSİYE EN TEMİDE BİHİM VECEALNÂ FÎHÂ FİCÂCEN

SÜBÜLEN) Akıl terâzisi bu gibi şeyleri ölçmeğe ve kavramaya müsâit değildir. Şöyle ki, bir sene içinde yağan yağmurun miktarını bir âlet ile ölçmüş olsak; Arzdan nehirler vasıtasiyle denizlere dökülen ve harâretin aksetmesinden tebahhur eden, sulama suretiyle nebatlara ve ağaçlara dağılan, Arzın rutubetine tâbi ve hayvânât ile kaim bulunan suları yalnız yağan yağmurların idâre edemeyeceğini anlarız. Zâten bu sayılanların ekserisini muayyen bir zaman içinde tedârik mümkün değildir. Evet, yağan yağmurlar sarfiyata bile yetişmiyor. Eskiden bekaya kalması düşünülebilirse de lâzımgelen sarfiyat hiç bir zaman geri kalmaz. Muayyen bir müddet zarfında yağan yağmurun yarısı havada buhar hâline geçer, az bir kısmı nebatlar ve hayvanlar tarafından sarfedilir ve bir kısmı da Arzın mesâmâtından nüfuz ve bir su geçmez tabakaya kadar iner. Orada birikerek toplu bir halde bulunur. Sonra bir mecrâ ile denize dökülürken bir miktar daha tebahhur eder. Suyun, denize giden bu kısmı pek güçlükle tamamen yerine vâsıl olur. Denize varmak imkânı olsa bile, pek az bir şey ulaşır. Bu gibi şeyleri hakkıyle tatbik etmekte insan aklı âcizdir. Nil nehrinin bir ay müddetle cereyanını idâre edecek kadar yağmur yağması icâbetseydi her gün Afrika çöllerinin hep seller içerisinde kalması lâzımgelirdi.

V

Güneşin rolü - Güneşin ziyası - Güneşin mâhiyeti - Eşyânın zâtiyâtı - Sun'î küre tertibi - Güneşte yanıcı cisimler - Güneşin küçük, ayın Arzdan uzaklaşmış görünmesi - Merkezî harâretin eksilmekte olması - Merih küresinde hava var mı? - Bir duygusu noksan olanın bir ilmi noksan olur.

İnsanların umûr ve husûsuna müdâhale eden Güneştir. Zirâ, Güneşin, sâir kürelerin ziyası gibi, bizim fayda ve zararlarımız cihetinde hayliden hayliye rolü olduğunu bu günkü ihtiyaçlarımız, tecrübeye lüzum göstermeyecek surette, isbat etmektedir.

Güneşin ziyası sâir kürelerin ziyasından daha parlak görünüyor. Buna sebep Güneş ile aramızda vuku bulan teâti ve inkiyattır. Şâyet küremiz, diğer bir güneş âlemine mütevecçih olmuş olsaydı, teveccüh ettiği şeyin hassasını birdenbire alıp kabul etmesiyle, Güneşten aldığı ziya nisbetinde, onunla aralarında ayniyle ziya teâti olunurdu. Fakat güneş âleminden ziyadan gayri bize bir başka şeyin verildiği de düşünülebilir.

Güneşin sıcak ve kuru olduğunu, kendisi gaz ile buhar gibi şeylerden müteşekkil ve son derece şiddetli bir harârete mâlik ve en güçlükle eritilebilen cisimleri bir anda buhar hâline getirmeğe muktedir, tutuşan bir cisim olduğunu tasavvur edecek olursak bazen bu tasavvurumuza aklî muhakememiz mâni olur. Ve bizi bu hususta hayret içinde bırakır Rastladığımız mânialardan birisi, Güneşten Arzın harâret aldığı billurlar ile cisimlerin tutuşması ve Güneşin tam karşısında bulunan cisimlerin ateş gibi harâreti olması ve belki de harâretten ormanların yanması; tutuşması kabil olan şeylerin bir mizaç ile gözümüzün önünde her vakit için yandığının görülmesi, aşikâr hallerdendir. Fakat, bu müşahede ve buna dâir fikrimizi cerheden ve müşahedelerin hepsini galat bir hayâl üzre kurarak mevhum bir fikir hükmünde gören aklî mülâhazalar, Güneşin fevkalâde bir harâret merkezi olduğunu kabulde tereddüt eder. Güneşin, belki harâretin sevkini mucip şiddetli bir ziyaya mâlik, kesif, oturmaya elverişli, gâyetle mûtedil ve herşeyi islâh eder, aslâ ifsât etmez bir cisim olduğuna hüküm veririz. Zirâ, ziya denilen tesir, bir hükmün diğerinde vukuunun yüksek bir mertebe hâsıl etmesidir.

(VELEKAD ÂTEYNA MUSA VE HARUNEL FURKANE VE DİYÂEN VE ZİKREN BİL-

münasebeti olan sun'î bir küre tertip olunup bu küre büyük bir kubbeye asılarak kubbenin hava-yi nesimîsinin miktarını tahdit etmeli. Bu küre iş'âl edilirse kubbenin içerisinde bulunan oksijen ve hidrojen gibi gazlar yandıktan sonra yanma fiili devam eder mi, etmez mi? Velev kendine kifâyet eden ve semâda seyrek seyrek akar sular gibi seyyar halde bulunan hidrojen gazları güneşin yakma kuvveti câzibesine tâbi olmuş olsa, Güneş âlemi etrafındaki mevcut kürelerin kendine lâzım olan bir uzvunu diğerine vermiş olur ve bununla kuvvet ve intizamdan sâkıt olarak hayat ve hareketine halel gelir. Etrafında bulunan kürelerin ekserisi bu suretle hükümsüz kalacağından, âlemin intizamı bozulup âni bir ihtilâl vukubulur. Fakat Güneş ihtirakına lüzum görecek yanıcı cisimler, Güneşin eczalarının birbirine delk ve temasından hâsıl olarak ihtirak fiilini temdit eder. Güneş ateşinin tasavvurun fevkinde derece-i harâreti ve böyle bir nâr-ı azîmin kendisinde vukubulan tesirâtı sun'î olarak yapılmış bir küredeki tesirât ile kıyâs etmek imkân dahilinde değildir.

Cirm-i şemsin küçülmüş gibi, yâni yumruların irtifâ ile Güneş yuvarlağının küçük görünmesi ve Ayın günden güne Arzdan uzaklaşmakta ve merkezî harâretin tedricen eksilmekte olması gibi hâdiseler taakkulât ve taayyünât kabilindendir.

Bunlar hakikatte tevkitî olmayıp dehre müteallik olduğundan insanların ilim ve malûmatına muvafakat eder diye bu gibi şeyleri akıl neye istinaden kabule yanaşsın. İnsanların cisimlerinde vukubulan ihtilâf mâneviyatlarında vukubulanın tıpkısıdır. Meselâ, bu ihtirak fiili Merih küresinde var mıdır ? Mümkün olsa da Merihe bir adam gitse orada bir ateş yakmak için lüzumlu olan havayı acaba bulabilir mi ? Bulsa bile bizi ihâta etmiş bulunan bu hava gibi mi bulur ? Yoksa başka türlü mü ? İştiâ'i kabil bir hava-yi nesimî bulunduğuna tecrübesiz ne ile hükmedebiliriz ? Bakıldığı zaman su ile ispirtonun görünüşte aralarında bir fark yoktur. Su ve ispirto ikisi de bir görünür. Yalnız görmekle iki şişedeki su ile ispirtoyu nasıl tefrik ve ne ile temyiz ederiz ? İşte bu gibi şeylerin yalnız görülmesi ilim ve vukufu tamam bir surette temin edemez.

Bu gibi şeyler ne zaman uzaktan fark ve temyiz edilir : Ateş üzerine konulmuş şeker ile tebeşir muhtelif bir mizâç vukuu ile eriyeceğinden uzaktan bakan kimse bunları keşif ve tahmin edebilir. Ve bunların bu hâli görme kuvvetine müteallik olduğundan, hangisinin şeker ve hangisinin tebeşir olduğunu anlar.

Şu vukuf ve malûmatın husulü için bu nevi cisimlerin tecrübesi iktiza eder. Zira, bu gibi

şeyler yukarıda bildirildiği veçhile zâtiyâta mütealliktir.

Şekerin tatlılığına ve tebeşirin ekşiliğine ne ile hükmedilir? Bunlar tatma kuvvetine müteallik bir ilimdir. Kezalik sıcaklık ve soğukluk gibi şeyler göz ile bilinmez. Gözde bir ârıza vukubulduğu zaman buz ve billur gibi şeyler ile su ve ispirto gibi şeylerden; tuz billuru ile buz, seçilmeksizin ve keza su ile ispirto fark edilmeksizin hükümde müşterektir.

Hava içerisinde oksijen ve hidrojen bulunmazsa yanmaz. Acaba, bu gibi şeylerin vücûdu sâir kürelerde nasıl tecrübe edilir? Su zannetmiş olduğumuz şeyin ispirto olmadığını ve ispirto zannettiğimiz şeyin su olmadığını ne suretle biliriz? İşte, zikrolunan bu gibi şeylerin tefriki, keşiflerin ikmâliyle husule gelen ilimlerin tereddütsüz kabulünden sonra takarrür eder. Bir duygusu noksan olanın bir ilmi noksan olur.

Peygamberimiz (MEN FAKADE HİSSEN FAKADE İLMEN) buyurmuşlardır. Hissen gizli olan bazı şeyleri de görme duygusu ile keşif ve izâh müşkülcedir. Meselâ, bütün denizlerin suları bedel-i mâyetehallel (sarf ve irât) kanunu mucibince ne kadar sene zarfında buhara tahavvül edip sarfoluyor ve yine sarfettiğini ne kadar zamanda yerine koyuyor? Bir asırda denizler tamamiyle değişiyor denilse, gözle idraki kabil

olmadığından insan birdenbire bunu kabul edemez. Fakat, irâd masraf mukabilinde olmasiyle bu sarf ve tahavvül pek his olunamıyor.

Seyyid Câfer-üs-sâdık hazretleri (VE İZEL BİHÂRÜ SÜCCİRET) âyet-i kerimesini (Ey tabahharet venkalabet ilel hevâ vertefeat ve kamet bihâ) ile tefsir buyurmuşlardır. Demek oluyor ki denizlerin su kısmı dâimâ devrediyor. Ve bedel-i mâyetehallel için bu küremiz dâimâ deverân etmektedir. Eşyâya hakikat gözü ile bak, gör ki, neler icâd edilip bir anda neler mahv ve neler isbât ediliyor.

VI

Bahr-i mescûr «Felek-i atlas» - Bitmez, tükenmez güneşler âlemi - Felek - Harâret ve burûdet - İlk halkolunan eşyâ - Ziya, esîr ve nur - Bahr-i mescûrun mahiyet ve tarifi - Hava-yi nesimînin hassaları - Hava tabakaları - Kürelere ait ziya eserlerinin güneş tarafından cezb ve bel'i

Havanın içerisine harâretin sevki hava-yi nesimînin çoğalması miktarı genişlemesini; bil'akis, harâretin azalması miktarı da çekilip büzülmesini iktizâ eder. Burada fikrimizi işgal eden şey, havaya ârız olan iki nevi sevkiyat; yâni, sıcaklık ve soğukluk gibi iki şeyin havaya tesiridir. Hakikaten, havaya giren şey; yalnız aydınlık ve karanlık ile iki nevi tekeyyüf eden ve bahr-i mescûr ismi ile zikrolunan bir mevcûdun uzvundan ibârettir. Bölünmesi kabil olmayan şey bir uzuv gibi mütalea edilir ki, o nevi şeyden bir miktar demektir. Geçmiş hükemâ bu bahr-i mescûra (Felek-i atlas) tabir etmişler ve Arzdan muayyen bir uzaklık ile ölçü tâyin eylemişlersede, böyle hayâlî uzaklık ve ölçüler fezâ ve bahr-i mescûrda

MÜTTEKİN.) Furkan, tefrik; ziya cem içindir. Eğer ziya olmamış olsaydı bir şey zuhûr etmez ve cem olmazdı. Güneşin, hayat menbaı lâtif bir küre olduğu bu gün isbât edilmezse de ileride âlât ve edevât tekemmül ettikçe ve eşyâ ilminde fevkalâde tecrübelerle hakikatlar araştırıldıkça - belki yüz seneye kadar - bu sözümüzün doğruluğu bilmüşâhede tasdik edilir.

Fen âlimlerinin kat'î deliller hükmünde olan tahkikat ve keşifleri, eşyânın zâtiyatı hakkında şüphe edilecek bir şey bırakmıyor. Fakat, eşyânın koku, sadâ, sıcaklık ve soğukluk gibi ârızalarını gözle idrâk mümkün değildir. Hattâ koku alma duygusu ile mâlûm olacak koku; dokunma, işitme ve görme gibi dış duygularla bilinemez. Bu sayılan duygulara mahsus ilmi de koku alma duygusu ile anlamak mümkün olamaz. Görme duygusunun gözle görülen cisimlere, nur ve ziyaya tasarrufu vardır. O gibi şeylerin görülmesiyle hâsıl olan malûmat, işitmekle hâsıl olacak malûmattan kat kat fazladır. Çünki, Küremizin sâir kürelerle olan muamelât ve münasebâtı evvelâ tamamiyle tecrübe edilmeli, onlarla olunan muamelâtın ne semere vereceği ve ne gibi bir hassaya mâlik olacağı anlaşılmalıdır. Rastlanan mâniaları yalnız görme duygusu ile - yâni rüyetten gayri arada bir vâsıta bulunmadığından - ortadan kaldırmak güçtür. Meselâ, ölçü olmağa

zâten mühendislerin ötedenberi zamana tâbi olan muhasebatından ibârettir.

İşbu bahr-i mescûr içinde bitmez tükenmez Güneşler âleminin varlığı mülâhaza olunuyor. Bu bahr-i mescûr, Arzın yuvarlak sathına temas edip kürenin mütemmimatına mücâvirdir. Bize mütenâzır olan Şems-i âliye ile Arz küresi arasında bu bahr-i mescûrdan gayri bir şey yoktur. Şems-i âliye ziya vasıtasiyle bize bahr-i mescûru tekyif ederek bir felek teşkil etmiştir. Felek dediğimiz şey Şemsin ziyasiyle mükeyyef bir kat-ı nâkıs suretinde Arz küresinin hareket-i intikaliyesinin medarı demektir.

Şemsin cisimlere ve eşyâya bu bahr-i mescûrla sevkettiği harâret, yahut ziyanın aksetmesi ufkî olursa, ziyadan mükeyyef olduğu halde nuru olmayan havaya ârız olarak hulûl eden şeyin ismine dahi burudet diyoruz. Gerek aydınlık, gerek karanlık, herhangi eşyâya yakın olursa olsun hakikat, havada müessir, esîrin gayri değildir. İlk halk olunan eşyâ bahr-i mescûrdur ki, zulümattır. İşbu zulümat içerisinde Cenâb-ı Rab-bülmüteâl hazretleri (MÂ KÂNE VE MÂ YEKÛN) vücûdiyatın istidatlarını bu bahr-i mescûra tevdi buyurdu. Bu bahr-i mescûr ümm-ül kitâp olup bir levh-il kaderdir. Ziya onun kalemidir. Tekyifi ile bahr mütekeyyif olur. Külliyat ve cüz'iyatın vücûdlarında tasarrufu müsâvidir. Şayet,

ziya imdad etmese vücûdiyatın varlığı kalmaz. Bir şeyi mahv-ü fenâ etmesi tabiatıdır. Ziyanın icbârı ile eşyânın üzerine tasarruf eder. Ziya nur değildir. Esîr mukabilindedir. Bu esîr; bir cisimden, mukabili olan diğer cisme o cismin hassasının vusulüdür. Seyyâle-i berkıye gibi, bir havaya müsâdif olmazsa zuhûr etmez. Havadan murad cisimdir. Cisimlere tesadüf etmesinden nur meydana gelir.

Şemsin ziyası, Arzın hava-yi nesimîsine iptidâ tesâdüf etmesiyle fecir ve şafak gibi, sonra Arza tesâdüfü ile nur gösterir. Bu ise cisimlerin hassasıdır. Ziyadan ayrılarak bahr-i mescûrun üzerinde bu tekevvünât zuhûra gelmektedir. Bu esîr teşekkülâta müstait değildir. Zaman ve mekândan hâlidir. Bir şey için uzuv olmaz. Kendisinde cüz'iyet ve külliyet tasavvur olunmaz. Kalemden başka bir şey onun hükmünü iptâl edemez. Kendi nefsiyle kaimdir. Her şey onunla kaim olur. Her ecsâmı muhittir. İhâtası hulûl ve ittihât ile değildir. İttihât ve hulûl cisimlerin hassalarından olup bu ise cisim değildir. Cevher değildir. Çeşit çeşit kürelerin hepsi onun tasarrufu dahilindedir. Ziya vâsıtasiyle hüsn-ü idâre eder. Bu, Cenâb-ı Hakkın kudret isminin sedenesiyle olan kaadir ismidir ki, bütün eşyânın kaderini ve kevnûniyetini muhittir. Her olmuş ve olacak eşyânın zuhûr mahallidir. Rububiyet-ül eşyâ ona mevdû-

dur. Eşyâ onun zıllinin teâküsüdür. Kudret-i ilâhiyedir. Zât değildir. Şey'iyet-üs sübûtun en basitidir. Cenâb-ı Hakkın tasarrufuna en yakın efâl-i ilâhiyenin masdarıdır. Gerek ecsam-ı uzviye-i nuraniye ve gerek uzviye-i zulmaniye buna tâbidir. Nefh-i ilâhiye denilen şey bunun gibidir. Kevn-ü fesâdın illeti gâiyesidir. Vücûd ve ademe mütenâzırdır. Eğer, Allah Teala hazretleri bir şeyi halketmek murad ederse bu bahr-i mescûra tecelli eder. Nur ve zulümât veya şibih nur, yahut şibih zıl husûle gelir. Gittikçe tekeyyüf ve tekeyyüf ettikçe tekâsüf ederek kabil-i müdebbir bir cisim halkeder. Esîr tâbir etmiş olduğumuz şey'iyet-üs sübût sulp cisimlerde bir suyun cereyanı gibi cereyan eder. Cereyanın sebebi, bir cismin ziyasının diğer bir cisme tevârüdüdür. Câzibe ve dâfia kuvvetleriyle birbirinden âhara naklolunan hassaya ziya tâbir olunduğu takdirde havada bir iştiâl zuhûra gelip bu iştiâl-i âdiyenin ismine nur diyoruz. Nur ise bir şeyi gösterir ecsâmın keyfiyetindendir. Bu da hava-yi nesimînin hâricinde olamaz. İştiâl, ihtirak, ibtirâk hava-yi nesimînin hassalarındandır. Şemsin ziyası, Arzın hareketinden hâsıl olan harâretini, hava-yi nesimîye tebdil ederek, harâret ve ziya ile mükeyyef olan esîri cezb ve mezcine dahi râdife-i Arzın bir mizâcı ilka olunarak bel' ve sarfolunan hava-yi nesimîye müşâbih, gâyet hâr bir tabaka-i havaiye teşkil

eder. Bu suretle 24 saat zarfında tamamen sarf olunan havayı telâfi-i mâfât eder. Bir taraftan da suya münkalip olur. Su da bir taraftan tebahhur ederek hava-yi nesimî yapar. (EFELÂ YEREVNE ENNÂ NE'TİL ARDA NENKUSUHÂ MİN ETRÂFİHA EFEHÜMÜLGÂLİBÛN) Kürenin tedahrucî, yâni mihveri etrafındaki hareketinin sebebi de budur. (Allâh-ü âlem).

Surette on iki nevi üzre olan hava tedricen Arza takarrüp ederek su ve sâireyi teşkil etmektedir.

(VEL ARDA MEDEDNÂHÂ VE ELKAYNÂ FÎHÂ REVÂSİYE VE ENBETNÂ FÎHÂ MİN KÜLLİ ZEVCİN BEHÎÇ). Buna dair tafsilât Hüsameddin hazretlerinin (Zübde-tül-makâl fil-kevn-i vel-hayâl) namı ile arapça yazılmış risâlelerinde beyân olunmuştur. (FEMÂ ZANNÜKÜM BİRABBİLÂLEMİN FENAZARE NAZRATEN FÜN NÜCÛMİ FEKALE İNNÎ SAKÎMÜN FE-TEVELLA ANHÜM MÜDBİRÎN).

* * *

Bahr-i mescûrun bir mevkiini işgal eden Güneş âlemi meskûn ve kendi mihverinde hareket ederek kendine mahsus felekini yâni mahrekini devreder surette irâe olunmuştur. Bu Şems dahi Arz gibi mihveri etrafında hareket eder. Arz küresi nasıl Güneşin ziyası ile mükeyyef mescûru hava-

ya benzer bir vücûd mümâsiline istihâle ederek tedricen bazı cisimlerin mahlûtu veya mahlûlü hâline getirir, hava-yi nesimîye kalb ile bel' ve sonra hazım ve suya münkalip ederek tedâfüî hâletinde bulunmaktadır. Şemse dair râdifelerin ziyasiyle mükeyyef olan bahr-i mescûrda Arz ve diğer kürelerin bu bahirden geçerek bıraktıkları ziya eserini dahi Şems cezb ve bel'eder.

(VEL ARDA MEDEDNÂHÂ) bu âyet-i mübînde Arza meded, yâni Arzın sarfettiğini yerine koymasının iki surette zuhûruna işâret vardır. Biri, nefs-i Arzdan dışarı çıkan ve yükselen dağlar; diğeri hariçten su ve nebât suretiyle imdad olunmasıdır. Allah-ü âlem hazmı sehil olsun için hayvanlardan bazılarının ağzında hâsıl olan luâbı ile çiğnenilen şeyi mahlût etmesi buna kıyâs olunabilir.

*
* *

Kamer ve Şemsin hâle peydâ etmesine türkçemizde (ay ağıllanmış), (güneş harmanlanmış) denilir. Bu, Arz üzerinde Kamerin ve Şemsin tesiratını gösterir açık bir hikmet-i tabiîyedir. Eğer havada su buharı ince surette bulunursa, Arz ile Kamer arasında teâti olunan müessir hassa bu ince buharı muvâzât dâiresinden def ile bu görünen buhar sanki kamerin etrafını muhit bir hava suretini tersim etmiş gibi görünür. Hat-

tâ med ve cezir esnâlarında gerek Şemsde gerek Kamerde birkaç saat devam edercesine görünür. Hava inkisârı dediğimiz dahi bizi ihâtâ eden havanın hassasıdır. Zirâ, hep bu hava içerisinde bulunuyoruz. Görme ve işitmemiz bu havanın tesirâtına tâbidir. Hep bunun içindedir. Bunun ile işitip bunun ile görüyoruz. Hayatımız bile bu havaya tâbidir. Bunsuz bir nefes yaşanılmaz. İşte, bazı mütekaddimîn tecrübe ederek Ayın ağıllanması ve Güneşin harmanlanması ile denizlerin med ve cezrine, havanın yağmur ve rüzgârlı olmasına dâir haber verirlerdi.

*
* *

İnsanlarda olan erkeklik ve dişilik gibi kürelerde de erkeklik ve dişilik halk olunduğu henüz keşif ve tâyin edilmemiş ise de bu nevi hâdiselerin ileride keşif ve tâyin olunacağı şüpheden vareste değildir.

Zühal ile Müşteri birbirinin aynı değildir. Zühre ile Arzın yekdiğerine benzerliği varsa da canlıları beslemekte Merih ve Müşteriye benzemezler. Zühre ile Kamer birbirine müteâkis bulunduğu gibi Müşteri ile Zühal her ne kadar yaşlı olsalar da aralarındaki aşikâr muhalefetlerini asla değiştirmezler.

Zühal ile halkası arasındaki fazla harâretten yılan ve akrep gibi sıcakta yaşayan bir nevi

hayvanlar husule gelmesi câiz ve ihtimal dâhilindedir. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı kerimde (SEB'A SEMÂVÂTİN TIBÂKA), (VEL ARDA MİSLİHÜNNE) buyurmuştur. Bunlar her ne kadar Arza mutabık bir mânâ ifâde ederlerse de kendileri başlı başına bir âlem olduklarından Arzda olan su ve hayat gibi şeylerin bunlarda dahi bulunmasını düşünerek Arzla mukayese etmek noksan düşünüştür.

Arz küremiz henüz çocukluk hâlinde bulunmaktadır. Kendisi ne kadar zeki ve bâliğ olursa üzerinde yaşayanlar dahi o nisbette terakki eder. Aynı zamanda Arzın hâiz olduğu câzibe, dâfia ve mümsike kuvvetleri dolayısiyle, Arzda bir nevi hayatiyet de bulunduğu düşünülürse, kendi başına müdir ve müdebbir olmasiyle mecburiyet altından kurtulmuş olur ki, kuyruklu yıldızın Arzımıza çarpması korkusundan da kurtulmuş oluruz.

Arzda, şibh-i mâdenî ve şibh-i nebâtî gibi hayatı hâmil ve irâdesiyle hareket eden, kimi ziyâ ve kimi havadan gıdasını almakta bulunan mahlûklara tesadüf olunuyor. Arz küresinde yaşayan her nevi mahlukun hayat âlemleri, yâni yaşama zamanları mahdut gibidir. Hevam (hayvanat-ı zâhifeden biri) gibi Arzda bir zaman yaşadıktan sonra sanki hiç yokmuş, olmamış gibi o nesil tükenir.

Kullanılmakta olan tarak ve sair bu gibi süs âletleri ağaç nevinden olan nebâtî şeylerden imâl edilmiş olsa, o zamanın bize yâdigârı olan fil az vakitte münkariz olup gitmez.

Şurası zarurî olarak insanı bir düşünceye mecbur ediyor. Bir hayvanın hayatını teşkil eden uzuvlar gibi mâden kömürleri ve sair mâdenler, neşv-ü nemâsı bulunan, yâni ziruh olan küremizin birer uzvu makamındadır. Zihayat olan bu Arzdan elbette bir cismin, bir uzvun zâyi olması ve noksanlaşması o cisimde büyük bir rahne hâsıl eder.

Mâdenlerin göze görünmeyen gerek câzibe ve gerek sair kuvvetlerle değişmesi veya mahvı o cismin hassasına noksanlık getireceğinden mâdenlerin mahv-ı tebdili elbette küremize bir noksanlık getirecek gibi fikirler tevlit eder.

Kıymetli okuyucularıma.

Seyyid Hüsâmeddin Hazretlerinin (Edvâr-ı Âlem Maaz-ı Cismânî) namındaki eserinin (El Mir-sad) mecmuasında neşredilen kısmından iktibas ettiğim bahisler bu kitapta toplanmış bulunuyor.

Ön sözde de kısaca arzettiğim gibi eserin aslı, Fatih yangınında yanmış bulunduğundan (Nâs) ve (Falak) sûrelerinden ancak (Nâs) sûresinin bir kısmını neşretmek mümkün olabildi.

Bu sebeple, bu mühim eserin tamamını veremediğim için müteessirim. Bununla beraber, Seyyid Hüsâmeddin hazretlerinin (Âmme) cüz'ü şerifine ait (Mezâhir - il - vücûd Alâ Menâbir - iş - Şühûd) namındaki pek kıymetli eserinden yapmakta olduğum iktibasları yakında okuyucularımın istifadelerine arz edeceğimi şimdiden müjdelerim.

K. Öztürk